

SKARA STIFTSHISTORISKA SÄLLSKAP

Målningen i Kungslena kyrka enligt en gammal västgöta- historia

Målaren Johan Risberg i Skövde, på sin tid en mycket anlitad kyrkomålare, fick i uppdrag att förse Kungslena kyrka med vägg- och takmålningar. Ordentlig överenskommelse om priset m.m. gjordes och mästaren fullbordade sitt arbete inom bestämd tid; men då verket skulle avsynas och betalas, började gubbarna pruta. De erkände visserligen att de fått sköna bilder av himmelriket på alla väggar och kunde ej vara annat än högeligen belåtna med takmålningen, där människohjärtats historia framställdes i oljefärg. Detta var allt gott och väl, men bönderna hade inte fått något helvete, och därför borde de ej betala så mycket.

Målaren blev förargad. Han förklarade att det uppgjorda priset måste stå fast, men lovade att för samma pris måla om ena väggen, så att de ej skulle sakna ett helvete.

Forts. sid. 2

Solemes kloster

Klostret i norra Frankrike har under många år samlat musikintresserade från Skara stift för vägledning i liturgik och i den gregorianska sångens teologi och praktik. Enligt kyrkoherde Carl Sjögren är Solemes en plats där andlighet möter ”på riktigt”.

Sidan 4

Åsknedslaget i Hova kyrka

På midsommaraftonen år 1723 slog åskan ned i Hova kyrkas torn. Förödelserna blev fruktansvärd och 15 människor miste livet när gavelväggen rasade. Samma år trycktes en liten skrift där en del är författad av den lärde Olof Knös.

Sidan 9

Gravmonumentet i Stora Lundby

Byggnadsantikvarie Sara Strindevall Spräng berättar om den spännande upptäckten av ett gravmonument i Norra Lundby kyrkas klockstapel. Gravmonumentet hade en gång satts upp av grevinnan Carin Bielke till Öjared.

Sidan 23

Han tog genast itu med arbetet, och snart glödde väggen av eld och lågor. I mitten ställdes en gryta, kring vilken mörkrets andar fyrade på, och i grytan syntes de tre gubbarna, som krånlat med färgkonstnären.

Stor var naturligtvis deras harm och de stämde målaren till tinget; men domarens utslag i målet lydde i huvudsak som följer: ”Alldenstund förthy och emedan utur helvetet ingen förlossning kan äga rum, thy prövar häradsrätten skäligt, att kyrkvärden N. N., hemmansägaren N. N. och frälsegårdsbrukaren N. N. där förbliva, erlægga till målaren Johan Risberg billig betalning för hans havda möda att förpassa dem dit, samt erlægga rättegångskostnaderna.”

Johan Risberg var född i Jönköping 1713 och avled i Skövde 1779. Han fick sin första målartutbildning av Johan Kinnerus i Jönköping 1730-1736 och blev mästare under *Göteborgs Målareämbete* 1736. Samma år flyttade han till Skövde och kom att bedriva ett omfattande arbete med många västgötakyrkor; Forsby 1745, Fröjered 1747 och Kungslena 1749. Han målade även i Sjögestad och Skövde. Till hans bättre arbeten räknas de akantusornamentala målningarna i Kungslena kyrkas valv.

Om biskopen som fick sin katekes förbjuden

Aldrig hade väl den gode biskopen i Strängnäs Ericus Gabriel Emporagius (1606-1674) tänkt på vilken uppståndelse hans, i Strängnäs 1669 tryckta *Catechesens enfaldige förklarning efter bookstafwen medh under fogade böner* skulle röna. Få skrifter har väl så snabbt blivit förbjudna som denna och det på befallning från änkedrottningen Hedvig Eleonora (1636-1715). Vad var det då som sårade drottningen och som många andra reagerade negativt på?

Hustrun tillhör mannens löseghedom

Biskop Emporagius har i sin katekes som förklaring till det 10:e budet i Mose lag, som lyder: *Du skall inte ha begär till din nästas hustru eller hans slav eller hans slavinna, hans ox eller hans åsna eller något annat som tillhör din nästa.* Biskopens förklarade detta med: *Hwad är tå thet, som lagen förbjuder skola begäras? Swaras: Ens nästas hustru, oxa etc. thet är hans lösören eller rörlige eghedom, ehwad namn han hafuer, aff hwilken hustrun är thet förnämsta stycket.*

På klarspråk förklarar biskopen att hustrun skall räknas

såsom det förnämsta stycket bland mannens löseghedom! Trots den mildrande bisatsen i slutet retade detta änkedrottningen som ”förifrades häröfver högeligen, och begeck så, at denna Catheches blef offentligen förbjuden.” Hon utverkade alltså förbud och indragning av skriften. Det är tydligt att man inte ens på 1600-talet kunde skriva vad som helst utan att detta fick konsekvenser.

Emporagius var en grundlärdd man

Bortsett från denna bokliga incident stor biskopen hovet nära. Han fick mycket stöd, inte minst ekonomiskt från drottning Kristina. Detta gjorde att han kunde studera i Uppsala men också vid flera utländska lärosäten som Greifswald, Leiden och Paris. 1637 utnämndes han till *physices professor* i Uppsala. Efter fyra, år 1641 utbyttes denna lärdomsstol till en teologisk professur. Innan han tillträdde denna prästvigdes han. 1645 kallades han till förste hovpredikant hos Kristina, till pastor primarius 1649 och därefter till biskop i Strängnäs 1664.

Biskopen var gift tre gånger och hade fyra barn. Sonen Gabriel Emporagius född 1639, adlades med namnet Lillieflycht på grund av faderns förtjänster.

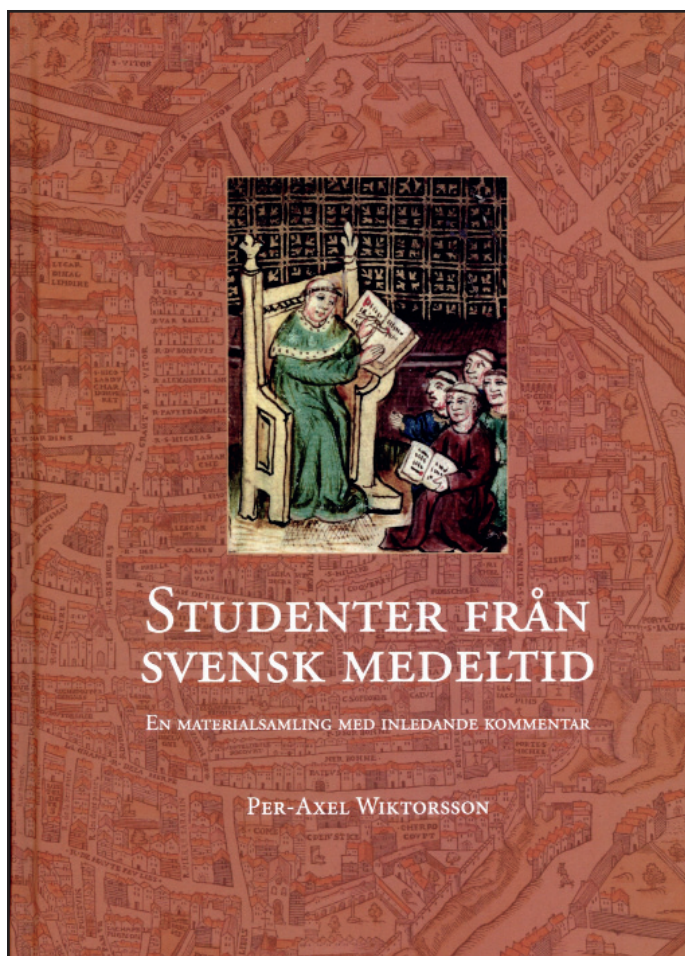
Åskan slog ner i biskopens gravsten

I en not i Aron Westéns *Svenska kongl. Hof-clericiets historia I*, s. 659 anges att: *År 1723 hände at åskan slog ned i Strengnäs Domkyrka och sönderbröckte Bisk. Emporagii grafsten. Biskop Lundius lät sedermera år 1741 lägga en ny i stället med påskrift: In memoriam Doct. Erii Emporagrii Episc. Streng. ...*

Johnny Hagberg

Om Emporagius kan läsa i Aron Westén., *Svenska kongl. Hof-clericiets historia I*, 1799 och i Klas Hansson (red.), *Bakom bilderna. Biskopsporträtt i Strängnäs*, 2019.

600 sidor om 1 500 män

I medlemsbladet 2/2023 introducerar professor Per-Axel Wiktorsson sin senaste (?) bok, en materialsamling rörande studenter från svensk medeltid. Inte oväntat snuddar han i vår stiftshistoriska publikation helt kort vid Skara-kollegiets studenthem i Paris. Men också professor Dick Harrison kommer till tals i medlemsbladet. Han beskriver Wiktorssons arbete som "en genomgång och presentation av samtliga svenska studenter under medeltiden, med redogörelser för geografisk härkomst, resvägar, resällskap, karriärer, etcetera. Varje artikel består av en beskrivning av personens akademiska och efterakademiska insatser samt käll- och litteraturuppgifter om personen ifråga." Wiktorssons mer lågmälda introduktion kommer sanningen närmare. Den som köper boken utifrån Harrisons beskrivning riskerar att bli djupt besviken. Själva materialläget är nämligen ofta sådant att Harrisons frammanade vision omöjliggörs.

Vad Wiktorsson har gjort är att minutiöst notera cirka 1500 män i alfabetisk ordning, tillika nummerordning. De har alla på ett eller annat sätt kunnat identifieras som personer vilka (ibland möjligtvis) befunnit sig vid ett eller flera universitet någon gång under sitt liv. Somliga vet vi mycket om, andra nästan ingenting. Ja, somliga är "anonymer". Risken är dessutom att flera svenska studenter inte uppmärksammas, då de inte utifrån källäget kunnat knytas till sitt hemland. Samtidigt är någon enstaka medtagen trots att han inte är svenskfödd, därtill kanske aldrig satt sin fot i Sverige fastän han haft en del av sin försörjning härifrån.

Det blir alltså en ganska brokig serie män, även lekmän, som möter läsaren. Också lekmännen hänförs till ett stift där sådant kan säkerställas, varför problemet med varierande

landsgränser under tidernas gång elimineras. Den som vill arbeta med materialet saknar dock såväl ett ortregister som ett stiftsregister som ingång, därtill ett selektivt sakregister. Boken är redan omfattande, men ack så mycken tid forskare och intresserade läsare skulle kunna spara med hjälp av några avslutande registersidor! Nu måste man på förhand veta vem man söker, för att landa i svar som helt naturligt främst är relaterade till vederbörandes studier och tjänster. Allt är välunderbyggt, men nödvändigtvis lapidariskt. Den som vill veta mer om personen, hänvisas i flertalet fall till redovisad litteratur som i sin tur ofta inte har mer att tillägga.

Ett register hade sannolikt även hjälpt författaren att upptäcka några tillfälliga hjärnsläpp. Lars Olofsson (869) kan exempelvis omöjligt ha varit "munk i Sigtuna franciskankloster", inte heller var Peter Filipsson (1232) "franciskanbroder i Sigtuna; prior där;". Jag har inte lagt tid på att eftersöka sakfel i detta digra verk. De jag i förbigående lagt märke till har varit försvinnande få. Fast visst kunde man önska att dominikan-, franciskan- och birgittinpräster inte hade benämnts munkar till och från, samt att endast de sistnämndas boning angivits som kloster. (Jo, jag vet att terminologin med åren då och då luckrades upp också inom ordnarna, men...)

Inte minst under de senaste decennierna har det utkommit ett ganska stort antal arbeten av olika karaktär kring Europas medeltida universitet och svenska studenter. Så vad har Wiktorsson här kunnat tillföra utöver en intressant, inledande kommentar om nio sidor? Ja, själv har jag alla redan haft stor glädje av hans arbete som vederhäftig referens i pågående vetenskapliga arbeten. Men sträckläsa hans opus skulle inte ens jag försöka mig på! Det vore emot själva dess genre.

Däremot: de som en dag får uppdraget att skriva ett modernt herdaminne för det medeltida Skara-stiftet har begåvats med ännu en wiktorssonsk fyndgruva att gräva och botanisera i. Så vad väntar egentligen det stiftshistoriska sällskapet på när det gäller planeringen av den egna skriftseriens framtid? Ett herdaminne för medeltiden vore en naturlig fortsättning. Tiden verkar inne nu.

Sven-Erik Pernler

PS Herman Schücks drygt 600 sidor stora arbete "Ecclesia Lincopensis" (1959) kompletterades i sinom tid med ett tunt registerhäfte. Först då blev boken också verkligt brukbar i hela sin vidd. Kanske kan Wiktorssons arbete förse med ett enkelt register åtminstone på sällskapets hemsida? Ett sådant behöver han inte nödvändigtvis själv arbeta fram. Sällskapet har ju många medlemmar! DS

Per-Axel Wiktorsson, Studenter från svensk medeltid. En materialsamling med inledande kommentar. (Skara stiftshistoriska skriftserie: 116), 2023

Solesmes i Skara?

Vad kan väl det monumentalt pampiga benediktinerklostret i Solesmes ha med lilla Skara att göra? Benediktinerna i Solesmes, trettio mil väster om Paris på väg ut mot Nantes i nordvästra Frankrike, har de senaste 150 åren varit världsledande i den gregorianska sångens praktik och teologi. Från Solesmes har kommit inspiration och vägledning om gudstjänstens innersta och om hur denna innerliga tillbedjan kan utföras. Under ett drygt decennium från 1994 och framåt arrangerade Skara stift fortbildningskurser i liturgik där vartannat år. Undertecknad och musikdirektören Berit Larsson var kursledning tillsammans med dåvarande musikkonsulenten i stiftet, Reibjörn Carlshamre. 15-25 körsångare, präster och kyrkomusiker från stiftet var kursdeltagare varje gång, några var där flera gånger. Kurserna har fortsatt, nu med Sveriges Kyrkosångsförbund som arrangör och med Berit och mig som kursledare. Till kursen hösten 2023 är 41 deltagare anmälda från hela landet.

Utan att på något sätt göra anspråk på att göra en heltäckande beskrivning kommer jag här att lista några följder, några konkreta resultat av dessa kursers betydelse för stiftet som sträcker sig längre än ett drygt decennium.

Munkarna i Solesmes bedriver själva prästfortbildning i klostret som omfattar åtminstone sju års studier på hög akademisk nivå. Många gånger levererade de synnerligen lärda seminarier med bakgrund i skolastiken, flertusenårig erfarenhet av tillbedjan med Psaltarens ord eller djuplodande mystik. En av föreläsarna i 60+åldern öppnade sitt anförande med dessa ord: "Välkomna. Den här föreläsningen har jag förberett i 63 år..." Hela livet fanns med i mötena, det som sades var marinerat i kyrkans långa historia. Och allt detta flög inte alls över huvudet på prästerna och musikerna från Skara stift. Tvärtom: erfarenheten av livet med Jesus på landsbygden utanför Falköping hade kopplingar in mot munken som hade bett till samme Jesus sju gånger om dagen de senaste 40 åren.

Klosterkyrkan i Solesmes restes och invigdes i oktober 1014. Skara domkyrka 136 år senare. Klosterkyrkans viktigaste ägodel är en tagg ur Jesu törnekrona, den tas fram ur gömmorna vid speciellt högtidliga tillfällen och monteras på en särskild pelare i södra korsarmen. Skarastiftarnas berättelse om hur biskop Brynolf vandrade på sina bara fötter till Lödöse för att ta emot en annan tagg ur samma krona och föra den till sin domkyrka i Skara orsakade stor glädje bland munkarna i Solesmes. Genom de båda taggarna infann sig ett syskonskap, en förenande glädje i tron på Jesus. Att sedan Skarakatedralens tagg gömdes i något murverk under reformationen minskade inte euforin över släktskapet. Våra kyrkor är förenade bortom reformationens övergrepp och skiljaktigheter.

Det hände sig att jag kom att fira mässa i kyrkbänken nägonstans i stiftet med en ambitiös och kunnig celebrant med lång och trogen tjänstgöring i sin församling. Predikan var klok och själavårdande, men den liturgiska aktionen var långsam, omständlig och stolpig. Och det är ju sådant som man inte alldeles självklart talar om, inte vid kyrkkaffet och ännu mindre präster emellan i kollegiet. Just denne präst tillbringade några månader senare fem dagar i klosterkyrkan i Solesmes. Sju tideböner och två seminarier i liturgik om dagen blandades med många kollegiala samtal om mässan och kopplingarna mellan Solesmes och Skara stift. Ett halvår därefter satt jag där i kyrkbänken igen. Samme präst firade åter mässan. Predikan var återigen klok och själavårdande. Men den liturgiska aktionen var något helt annat än förra gången. Orden rädde över melodierna, där fanns inga onödiga pauser, mässan firades enkelt, okonstlat, naturligt. Det viktiga var tillbedjan, den himmelska tonen, samstämmigheten med alla dem som bett och sjungit allt detta överallt och alltid.

Att komma till Solesmes är att komma till en plats som

är präglad av ett andligt liv som är på riktigt. Detta möte är inte bara enkelt, för någon kan det bli chockerande. Under den tid Skara stift arrangerade kurserna i Solesmes hände det några gånger att den andliga verkligheten kom några kursdeltagare för nära. Det blev helt enkelt för mycket och för starkt detta möte med hängivna och överlätna munkar och nunnor. En kyrkoherde vägrade bo kvar i munkklostrets gästhem och tog på egen bekostnad in på lyxhotellet på andra sidan gatan. En annan orkade inte gå på vare sig gudstjänster eller seminarier utan satt i baren nere i den lilla grannstaden Sablé under dagarna. Samtidigt finns där, är jag övertygad om, en kraftfull attraktion i klosterlivet som påverkar även den mest negative. Nämnde kyrkoherde tog bilen under sommarsemestern som följde och körde privat ned till Solesmes och tillbringade några mycket livgivande dagar i klostret alldeles på egen hand. Munkarna brukar möta de här reaktionerna med fransk generositet: alla vi munkar är här frivilligt, vem som helst kan gå ut genom portarna idag. Livet med Jesus kan se ut på många olika sätt. Välkommen tillbaka!

De kvinnliga kursdeltagarna kan av naturliga skäl inte bo inne i munkklostret och inte äta i munkarnas matsal, refektoriet. De bor i stället i små lägenheter som munkklostret disponerar längs med bygatan och äter sina måltider i en vandrarhemsmatsal alldeles intill detta kloster. Nunneklostret i Solesmes, St Cecile, ligger några hundra meter från det stora munkklostret och är också ett benediktinerkloster. Men, som många kvinnliga kloster, är det mer tillstängt än de manliga. Nunnorna är sedan medeltiden skyddade bakom höga murar och om de tar emot besök sker det med ett galler mellan besökaren och nunnorna. Vid alla kurser i Solesmes har vi arrangerat ett möte mellan de svenska kvinnorna och nunnorna. Många av de kvinnliga kursdeltagarna våndades inför detta besök och särskilt gallret. Hur ska det kännas att stå där och se dessa inburade nunnor? Genom åren har reflektionerna efteråt varit överväldigande positiva. Nunnorna var upprymda, glada, skojade och skrattade. En gång var en de svenska unga kursdeltagarna gravid, alla nunnor skulle fram och klappa på magen genom gallret. Och flera av de svenska kvinnorna har efteråt sagt ungefär så här: "Upplevelsen av gallret var brutal när vi kom in. Men efter några minuter såg jag det inte. Och när vi skulle lämna dem så funderade jag: vem är egentligen innanför gallret, vem är det som är bunden och ofri? Dessa kvinnor charmade oss med sina skratt och sin sång och sin oerhörda närvaro. Och så satt vi där, lite instängda, fångade av alla måsten och krav. Den totala friheten fanns på andra sidan gallret..."

Vid ett kurstillfälle hade biskop Lars-Göran möjlighet att följa med. Då öppnades alla dörrar, en biskop på plats i klostret gav hela Svenska kyrkan lite upprättelse och erkännande. Vid den sista dagens eftermiddag inbjöd kommuniteten oss och alla i klostret som hade möjlighet att dela ett samtal i klosterträdgården. Munkarnas frågor var initierade och kunniga, biskopen svarade påläst och med glimten i ögat. Kommuniteten leddes då av priorn, en högre, allvarlig man med rötterna i Mauritius som gärna talade om tron och livet med Jesus. När klosterkyrkans klockor började ringa till vesper tog han ordet och avslutade mötet med en bön. Därefter vände han sig

till biskop Lars-Göran och sa: Vill biskopen välsigna oss? När biskopen välsignade oss alla med ett stort korstecken över såväl kommuniteten som kursdeltagarna från Skara stift såg jag hur den gamle priorns ögon tårades och tårarna rann nedför hans kinder.

Vid Skara stifts tusenårsfirande 2014 fanns många prominenta gäster. En av dem som gick med i processionen in mot den stora festgudstjänsten var abboten i Solesmes, Père Abbé, dom Philippe Dupont. Det fanns andra internationella gäster som höjde ögonbrynen rejält högt: "Abboten från Solesmes, här i Skara?!" Som ett led i det stora firandet besöktes domkyrkan senare i september 2014 av tre bröder från kommuniteten i Solesmes som genomförde en liturgisk helg i Skara. De bodde i Domprostgården och genomförde seminarier och firade alla sina gudstjänster i katedralen. Père Patrice Maiheu predikade i söndagens högmässa. Under söndagseftermiddagen besöktes Varnhem och klosterruinerna där. Brödernas fascination över klosterkyrkan och de vackra omgivningarna var påtaglig. Men festligast var nog ändå när de vandrade omkring i klosterruinerna omedelbart söder om klosterkyrkan: "här är refektoriet, och här går man bort till biblioteket och här tvättar vi händerna före måltiderna..." Cisterciensernas klosterarkitektur har samma grundritning som benediktinernas och bröderna från Solesmes kunde känna igen sig när de vandrade runt i det som nu är ruiner. Fast allt är spegelvänt: I Solesmes ligger klostret norr om kyrkan, i Varnhem söder om.

Under dagarna i Solesmes följer vi klostrets gudstjänster och tider. Det innebär t ex att fira en daglig mässa kl 10.00, utan psalmer och predikan men med en rik liturgi. All gregoriansk sjungs på latin. Bland det viktigaste vi bar med oss hem till Skara var insikten bortom språk och toner och som många delade efter mässan: det är ju precis som hemma. Vi följer samma ordning, oavsett om hemma är den lilla kyrkan på landet i Sjuhärad eller stadsdelskyrkan i Skaraborg så finns delarna, erfarenheterna och bönerna, där som förenar oss. En av munkarna sa en gång till oss från Skara: "Vi ber för er i Skara stift. Fortsätt att be för oss. Våra böner stärks när ni är här."

Carl Sjögren

Studenter från svensk medeltid

Många är de forskare som har skrivit om studenter från svensk medeltid. Nu senast har Sällskapet Runica & Mediævalia givit ut en rad böcker i ämnet med professor Olle Ferm, Stockholm, som redaktör och huvudförfattare. Dessa böcker handlar om svenska studenter som under medeltiden besökte universiteten i Wien (2011), Leipzig (2014), Cambridge och Oxford (2017) samt Paris (2021).

Mitt arbete *Studenter från svensk medeltid* (2023) är tänkt som ett fylligt personregister till det som tidigare har skrivits i ämnet. Jag satte igång med att samla materialet till boken i början av 1980-talet. Då var jag redaktör för ordboken *Sveriges medeltida personnamn*, som har till syfte att presentera intressanta svenska personnamnsformer, uppdelade på personer. Men materialet verkade innehålla alltför få studenter. Det kändes som om någonting saknades. Det måste ha funnits många fler akademiker på medeltiden, som förde utvecklingen framåt. Visserligen brukar medeltiden framställas som en tid då det inte hände så mycket. Själva ordet medeltiden antyder att det är fråga om en period mellan två storhetstider, antiken och renässansen. Men jämför man medeltidens början och slut, ser man stora förändringar, till exempel på statsskickets område.

Mitt arbete omfattar 1520 studenter (därav 30 anonyma till namnet). Alla är presenterade i var sin artikel. Varje artikel är uppbyggd av 1) en rubrik med studentens namn i svensk namnform: Olaus Petri blir Olof Petersson, 2) en kort beskrivning av studentens levnadslopp med uppgifter om studiegång, karriär och släkt, 3) ett antal citat ur litteraturen om studenten i fråga, citat där varje gång någonting akademiskt omnämns (både under och efter studietiden), 4) litteraturuppgifter om studenten.

Uppgifterna om studenterna är hämtade ur A) medeltida universitetsmatriklar, som föreligger i tryckt form från de flesta universitet, dock inte från Uppsala Universitet, vars matrikel börjar först år 1595; B) anteckningar i böcker om bokägare (gäller vetenskaplig litteratur, alltså inte lagar och skönlitteratur); C) medeltida brev, det vill säga brev mellan hemorten och studieorten men också alla de brev där akademiska titlar nämns (till exempel *magister*, som i svensk språkdräkt blir *mäster*).

Jag har ställt tre frågor till detta material: I) Hur reste man?, II) Vilka grupper av resande studenter kan man urskilja?, III) I vilken mån användes akademiska titlar efter studietiden?

I) Hur reste man?

A) *Till sjöss*: resor till sjöss kunde medge en större mängd resgods. Men sjöresorna innebar också många faror. Exempel:

a) I ett odaterat brev: *en ung man från Katedralskolan i Linköping* blev överfallen av sjörövare, troligen när han var på väg ut i Europa för studier.

b) 1325: *Kaniken Hemming från Västerås* hade bestulits på pengar *på havet* av stormannen Knut Porse i Sverige, när Hemming var på väg till Paris.

c) 1431: Bröderna i Vadstena kloster får veta att det till Leipzig har anlänt *en svensk av deras orden*, som *på havet* har förlorat sina tillhörigheter.

Sjövägen var alltså farlig, men många studenter måste fara med båt via Stralsund och Lübeck till universitetsstäderna på kontinenten. Exempel:

a) 1407: Studenten *Gregers* köpte en handskrift i Lübeck.

Per-Axel Wiktorsson berättar om studenter

b) 1467: *Timme Johansson* från Västerås och *Johan Dubyn* från Uppsala kom till Greifswald närmast från Stralsund. När de skrevs in vid universitetet betalar de nämligen med stralsundska mark.

c) 1513: *Henrik Nilsson Venne* från Åbo, som studerade i Rostock 1486, får 27 år senare brev om en skuld från en köpman i Lübeck, där han troligen har lånat pengar till sina studier.

Man lånade alltså pengar i exempelvis Lübeck och Stralsund för att kunna studera. Vi har flera uppgifter om Åbo-studenter, som länge drogs med sådana skulder.

B) *Till häst*: 1424 berättar *Karl Johansson*, som senare blev kanik i Uppsala, att han på väg från Uppsala till Leipzig red förbi Haderslevs slott på södra Jylland tillsammans med *Jakob Tierp*, också han från Uppland. De nådde lyckligt och väl fram till Leipzig men har fått veta att dagen innan de passerade hade två vagnar plundrats nära Helmstedt (15 mil nordväst om Leipzig) och två köpmän hade kidnappats vid Halle (4 mil nordväst om Leipzig).

Vägen till Leipzig – och för övrigt också till Prag och Wien – var farlig. Men kanske var den något säkrare, om man red och var i någons sällskap.

C) *Till fots*: Exempel:

a) 1266 och 1279: *Petrus de Dacia* fotvandrade två gånger till Köln och första gången fortsatte han 1269 till Paris.

b) 1288: kaniken *Isar* – som senare blev biskop i Strängnäs

– hade studerat i Paris och på hemvägen förde han med sig relikier från Köln, vilket fordrade en lång vandring till fots.

c) 1418: *Tore Andersson* från Vadstena var på väg från kyrkomötet i Konstanz, när han avled av sjukdom i Jönköping. Han nådde alltså inte ända fram till Vadstena. Det säger någonting om fotvandringens strapatser.

Forskarna tycks mena att studenternas resor oftast skedde med båt. Dock verkar de ofta ha företagits till fots, om detta var möjligt. I vår tid har Rolf Enander testat att fotvandring långt, när han 1994 gick från Östergötland till Santiago de Compostela i Spanien. Han skrev år 2000 boken *Vägen till Santiago de Compostela*, där han skildrar fotvandrandets vedermödor. Då skall man komma ihåg att han vandrade betydligt längre än medeltidens studenter, som oftast stannade i exempelvis Leipzig, Wien eller Paris. Men kanske var fotvandrandet svårare under medeltiden: det kan ha varit svårare att skaffa mat och svårare att få tak över huvudet.

Studenterna kom ibland ensamma och ibland i grupper till universitetet. De ensamkommande torde oftare ha färdats med båt, medan grupperna oftare torde ha fotvandrat.

II) Vilka grupper av studenter kan man urskilja?

I grupperna ingick ofta folk från olika stift. Grupperna verkar ha varit större, när man färdades långt. Exempel:

a) Till Prag kom 12 större grupper (grupper med fler än fem studenter). Det kunde vara 16, 14, 12, 10 gruppmedlemmar och så vidare. 1391 kom exempelvis en grupp med 16 studenter. Av dem var 5 från Åbo, 4 från Skara, 3 från Strängnäs, 2 från Linköping och 2 från Danmark.

b) Till Leipzig kom 4 större grupper, med 2, 6, 6 respektive 6 medlemmar. 1438 kom gruppen med 12 studenter. Av dem var 6 från Åbo, 2 från Uppsala, 2 från Skara, 1 från Strängnäs och 1 från Linköping.

c) Till Greifswald kom endast en större grupp och den hade 6 medlemmar.

En viss sammanhållning fanns i de här grupperna. Exempel:

a) 1425 kom till Paris bland annat 5 studenter från Åbo: Bengt Olofsson, Henrik Nilsson, Gregers Haverland, Olof Magnusson och Severin Holt. Alla 5 determinerar för baccalaureigraden 1426 och 1427 blev Bengt och Henrik baccalaurei vid ett och samma tillfälle (en sammanhållning på 2 år).

b) 1434 kom till Leipzig 2 studenter: Jöns Bengtsson (Oxenstierna), som senare blev ärkebiskop, och en Magnus från Stockholm. 1436 blev båda baccalaurei vid ett och samma tillfälle (en sammanhållning på 2 år).

c) 1505 kom till Leipzig 3 studenter från Uppsala i en grupp: Henrik Sledorn, Johan Gödeke och Knut Mikaelsson. 1508 blev alla 3 magistrar vid ett och samma tillfälle (en sammanhållning på 3 år).

Däremot är det svårt att se att sådana grupper höll samman efter återkomsten till Sverige.

III) I vilken mån användes akademiska titlar efter studietiden?

Bland de 1520 studenterna finns drygt 50 frälseätter representerade, exempelvis Finstaätten (Heliga Birgittas ätt) med 4 studenter. Av de 74 frälsemännen valde 50 den andliga banan

och 15 den världsliga banan. Om de återstående 9 har vi inga uppgifter. Kanske levde de ett så stilla liv vid återkomsten till Sverige att de "gick under radarn". Kanske drabbades de av sjukdom och död under studietiden.

De frälsemän som var inriktade på den världsliga banan var inte i första hand ute efter akademiska examina. För dem var det själva vistelsen vid universitetet, eller universitetet, som var det viktiga. De gjorde det som långt senare kallades att göra en "grand tour".

35 studenter kom ur borgarståndet. En av dem var *Nils Rytting*, som gjorde en vacker karriär: han blev kanik och kunglig kaplan 1445, kunglig kansler 1448 och ärkedjåkne i Uppsala 1469. Men den doktorstitel som han hade vunnit i Padua 1448 använde han genomgående livet ut.

En annan borgarson var *Kort Rogge*, biskopen i Strängnäs. Han blev doktor i Perugia 1461 och bar sin doktorstitel som domprost ända tills han blev biskop 1479.

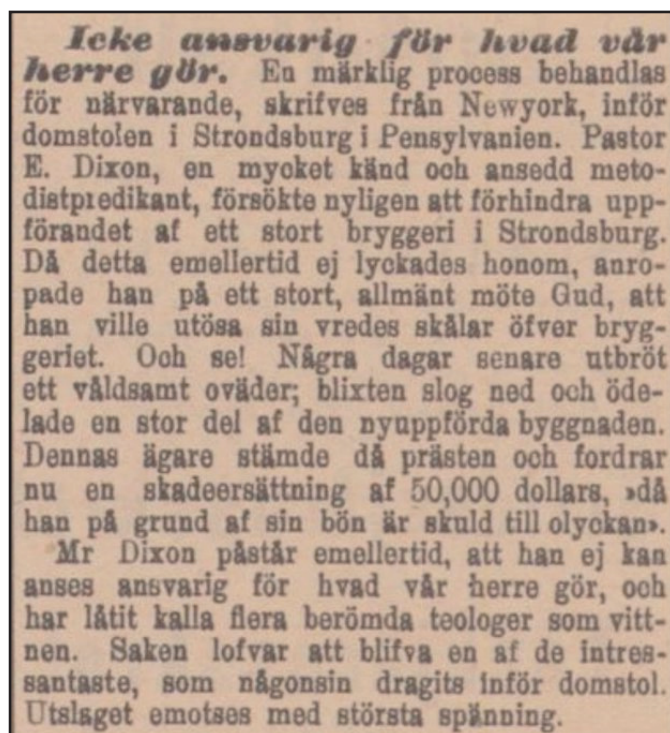
En tredje var *Hemming Gadh*, som var doktor 1496. Han blev electus (alltså vald till biskop) 1501, men han blev aldrig vigd till biskop och därför kallade han sig hela tiden doktor.

Domprostar bar ofta sin akademiska titel, exempelvis *Andreas And*, som kallas magister och domprost 44 gånger och *Hans Brask*, som kallas doktor och domprost 51 gånger, innan han blev biskop.

Vid lägre kyrkliga tjänster: ärkedjåkne, dekan, kantor, skollast, kanik, sakristan använde man ofta akademiska titlar. Sådana titlar användes alltid vid korrespondens med Vatikanen.

Titeln professor var inte helt ovanlig under medeltiden. Den betecknade en grad och var en synonym till ordet doktor inom den teologiska fakulteten på 1400-talet. Två av professorerna var av utländsk extraktion: Bompar Virgili och Marino Nicolai de Fregeno; 4 undervisade vid något konvent, exempelvis Bernardinus Kämpe, som var franciskan och teologie professor; 3 undervisade vid Uppsala Universitet, exempelvis Erik Olofsson, alias Ericus Olai, som var teologie professor; 5 var skolmästare, exempelvis Jakob Gisleson Galle.

Per-Axel Wiktorsson

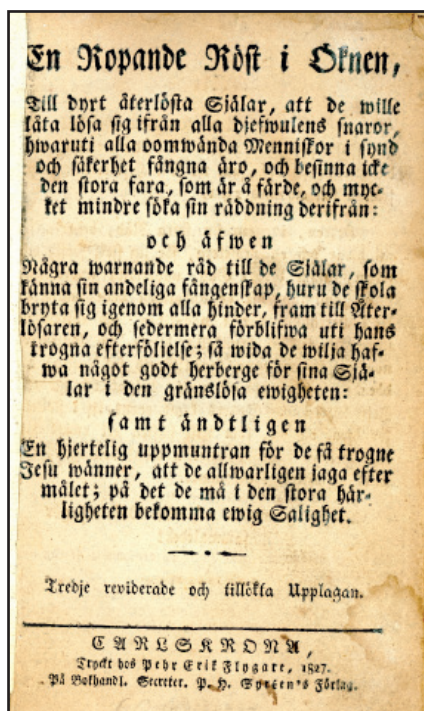

Icke ansvarig för hvad vår herre gör. En märklig process behandlas för närvarande, skrives från Newyork, inför domstolen i Strondburg i Pensylvanien. Pastor E. Dixon, en mycket känd och ansedd metodistpredikant, försökte nyligen att förhindra uppförandet af ett stort bryggeri i Strondburg. Då detta emellertid ej lyckades honom, anropade han på ett stort, allmänt möte Gud, att han ville utösa sin vredes skålar öfver bryggeriet. Ooh se! Några dagar senare utbröt ett våldsamt oväder; blixten slog ned och ödelade en stor del af den nyuppförda byggnaden. Dennas ägare stämde då prästen och fordrar nu en skadeersättning af 50,000 dollars, »då han på grund af sin bön är skuld till olyckan». Mr Dixon påstår emellertid, att han ej kan anses ansvarig för hvad vår herre gör, och har låtit kalla flera berömda teologer som vittnen. Saken lofvar att blifva en af de intressantaste, som någonsin dragits inför domstol. Utslaget emotses med största spänning.

Ur Bäragslagsbladet 1900

En ropande röst i öknen

En intressant notis finns i C. W. Skarstedts *Göteborgs stifts herdaminne*. Ny upplaga 1948. Under rubriken *Starrkärr, Kilanda och Nödinge* står följande (s. 489):

År 1824 anmälde kyrkoherden i Skepplanda Johan Lundblom två pigor, Brita och Kerstin för att de hållit olovliga sammankomster, predikat och den ena utvandrat till Bohuslän med boken "En ropande röst i öknen". 1825 tillfrågas Kerstin i domkapitlet, "om hon varit i himmelen och i helvetet", och svarar, att hon sett båda. Biskopen fann synerna härröra av inre sinnestro eller kanske av sjukdomstillstånd. Båda varnades för konventiklar till böter och hade 1825 avstått från att hålla sådana. Konsistorium, som delade övertygelsen om de s.k. pietistiska oroligheterna utfärdade stadgarnas olämplighet för innevarande tid, tillstyrker befrielse från böter.

Pigor i den hoofianska väckelsens tjänst

Att de båda pigorna var gripna av en väckelse som gick utanför den traditionella och officiella kyrkligheten torde vara klart. Den bok som namnges - *En ropande röst i öknen* - röjer påverkan från den hoofianska väckelsen. Denna väckelse hade sitt ursprung i Jacob Otto Hoof (1768-1839) som 1821 blev ordinarie komminister i Svenljunga i Göteborgs stift efter att ha vikarierat på tjänsten i nära två decennier. Han var en väckelsepredikant i den lagiska pietismens anda, med inslag av herrnhutismens blod- och särteologi och ett försakelsekrav i livsföringen.

Efter att ha genomgått en omvändelse 1808 efter ett liv i sus och dus samlade han många till sina gudstjänster och självård. *Hoofianerna*, som de kallades, utmärkte sig genom stark lagiskhet i förkunnelsen och en asketisk livsföring som inte minst syntes i deras kläder som ofta var i grå vadmal. Rörelsen fick inflytande i Västergötland, Halland och Småland. Lekmän från rörelsen höll konventiklar (sammankomster) dock utan att ta avstånd från Svenska kyrkan. Tvärtom var de mycket kyrktrogna. Även i en större stad som Borås kunde det hoofianska inflytandet märkas tydligt under lång tid. Detta hade att göra med textilindustrins framväxt och behovet av arbetskraft. Många av de inflyttade arbetarna kom från Kind

och Mark och påverkade på så sätt det kyrkliga livet i staden. Skriften som en av de ovan nämnda pigorna hade läst var:

En ropande röst i öknen; till dyrt återlösta själar, att de wille låta lösa sig från alla djefwulens snaror, hwaruti alla oomwända menniskor, i synd och säkerhet fångna äro, och besinna icke den stora fara, som är å färde, och mycket mindre söka sin räddning derifrån: och äfwen några warnande råd till de själar, som känna sin andeliga fångenskap, huru de skola bryta sig igenom alla hinder, fram till återlösaren, och sedermera förblifwa uti hans trogna efterföljelse, så wida de wilja hafwa något godt herberge för sina själar i den gränslösa ewigheten; samt ändtligen En hjertelig uppmuntran för de få trogne Jesu vänner, att de allwarligen jaga efter måttet, på det de må i den stora härligheten bekomma ewig Salighet.

Skriften är tryckt i Jönköping 1823 hos Direktören Joh. Pehr Lundström och utgiven på Bokbindaren H. P. Dybergs Förlag i Borås. Den utkom i ett flertal upplagor vilket visar att skriften var populär bland folk och den kom även att översättas till norska och finska.

Skriftens titel har att göra med ökenprofeten Johannes Döparens budskap om att omvända sig och göra upp med sitt gamla liv. En helomvändning innan Frälsaren kommer.

Kolportören Peter Topp

Författare till skriften var Peter Topp som var född i Kvinnestads socken 1787 och avled 1869 i en ålder av 82 år. Åren 1809-1830 var han soldat vid Älvsborgs Regemente. Sedan han vid 42 års ålder tagit avsked därifrån ägnade han sig huvudsakligen åt kolportörsverksamhet. Han hade blivit omvänd genom Hoof och var sedan mycket trogen sin läromästare. Enligt Klas Elmgren i "I de hoofianska bygderna Kind och Mark", 1917, s. 24, hade Topp varit klockare hos Hoof i Svenljunga. Han blev en av de mest verksamma lekmannapredikanterna och kolportörerna inom rörelsen. Han vandrade vida omkring och de böcker han saluförde var Bibeln, uppbyggelselitteratur av Hoof - framförallt hans predikningar och andra äldre religiösa skrifter. Topp företog även resor utanför det för hoofianerna vanliga området. Han var till och med i Stockholm och omnämns i ett brev från Rosenius där denne håller honom högt. Han träffade även domprost Magnus Wieselgren i Göteborg liksom prästen och missionären Peter Fjellstedt. Topps beskriv på ett ställe som "en kvick och originell man som uppträdde som en vandrande bokhandel." Ända fram till 1860-talet uppträdde han som ledare av konventiklar.

Topp utgav flera väckelseskrifter där det hoofianska förkunnelse-, doms- och väckelsebudskapet lyser igenom. Han gav även ut en sångsamling, "Sångbasunen", där han samlat ett hundratal sånger. Denna sångbok var den första i sitt slag i Västergötland och utkom i många upplagor. Sångerna är till största delen hämtade ur P. H. Syrens sångbok. Den är också översatt till norska.

Närungabygden nås av den hoofianska väckelsen

En ort som kom att påverkas betydligt under 1850-talet genom Topps hoofianska förkunnelse var Närungabygden.

Trots konventikelplakatet som förbjöd religiösa sammankomster utan att en präst var närvarande, predikade Topp för människor, som samlades i hemmen och bestraffade i skarpa ordalag det florerande superiet, omoral och ytlig kristendom i sina skrifter och predikningar. Petter Topps verksamhet hade en avgörande betydelse för den stora väckelsen som startade i Närungabygden.

Den beryktade "Ljurskamjölarn", Anders Petter Andersson (1829-1878) från Ljurs Kvarn kom att bli en trogen lärjunge till Topp. Denne blev själv förkunnare och påverkan från Hoofs förkunnelse lyser igenom hos honom i de första åren av hans verksamhet. Han kom senare att omfattas av den roseniska riktningen och nyevangelismen. Senare kom Missionsförbundet att bli den starka andliga kraften i dessa bygder.

Som vi ser inledningsvis i denna artikel så kom Topps bok att ägas av en piga från Skepplanda. Hon spred dess budskap till Bohuslän. Det är ganska märkligt att hon redan året efter det att boken trycks har den i sin ägo.

I min ägo har jag första upplagan från 1823 och tredje reviderade och utökade upplagan som trycktes i Carlskrona 1837 men även senare upplagor som trycktes i Jönköping och i Stockholm.

Johnny Hagberg

Åsknedslaget i Hova kyrka – ett tragiskt 300 års minne

1723, för 300 år sedan, trycktes en litet häfte med en märklig berättelse om det svåra åsknedslaget i Hova kyrka på midsommaraftonen samma år. Författare är förmodligen Olof Knös och tryckorten bör vara Skara. Titeln på det lilla häftet som omfattar endast 8 sidor är: *Sanfärdig berättelse om thet svåra åskieslag, som träffat, och til en stor del förstört Hofwa kyrckia i Wäster-Götland, samt hastigt och jämmerligen dödat många människior, om andra söndagen efter trinitatis, som war midsommars-afton, på gudstiensttjiden för middagen, emellan kl. 9 och 10. 1723. Jämte en vpmuntring til sann bot och bättring, vti en andelig wijsa, hwilken siunges som: Af diupsens nöd ropar jag til &c. Tryckt samma år.*

Föreningen för Västgötalitteratur utgav en kommenterad faksimilutgåva 1976 som omfattar 12 sidor.

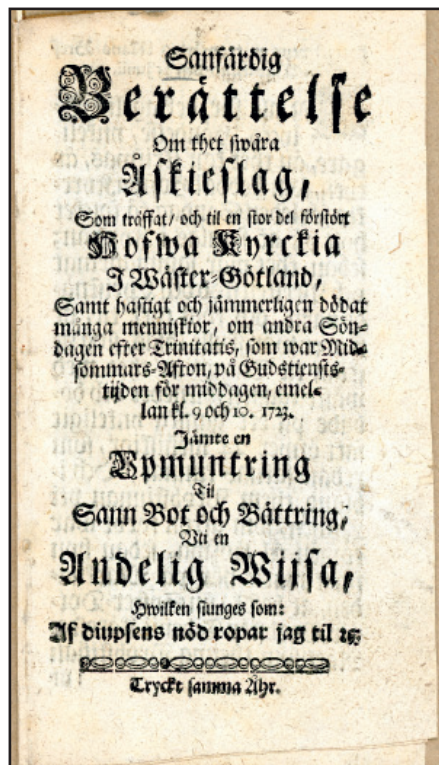
Många hovabor dör när kyrkväggen rasar

Allt hände strax före högmässan i Hova kyrka på midsommaraftonen. I kyrkan pågick ett dop och prästen hade just kommit till Fader vår när åskan slog ner med full kraft i tornet och den västra gaveln föll ned och dödade på ett kort ögonblick 24 människor. En annan uppteckning anger siffran döda till 15 personer, 4 män och 11 kvinnor. Detta stämmer också med Hovas död- och begravningsbok.

Skiften författad av Olof Knös

"O.K." - vilket torde vara Olof Knös - skriver i inledningen

att bland de som omedelbart avled var "prostinnan i Levene". Prostinnan var Christina Wallvik (1675-1723), gift med kyrkoherde Johan Hof (1666-1739) och moder till professor Sven Hof (1703-1786, författare av *Dialectus Vestrogotica*). Prostinnan var på besök hos sin systerdotter Elisabeth Bille (1700-1762), hustru till kyrkoherden och prosten i Hova, Sven Tidenius (1664-1728). Då det regnade hade prostinnan skylt sig med ett lakan på väg till kyrkan. När stenarna från muren krossade henne fick man bruka detta lakan för att samla ihop hennes kvarlevor. Även systerdottern skadades av stensplitter i ansiktet. Många hovabors stympade kroppar fick grävas fram ur stenmassorna. Knös skriver avslutningsvis i sin inledning: "under stenhoparna finnes här och ther afstympade händer och fötter, armar, hufvud af the döda kropparna. Gud beware oss! Och låte oss fruchta och rädas för Guds straff!"

Ett Guds straff

Att händelsen var ett Guds straff visar sig också skriften också innehåller en uppmuntran till en sann bot och bättring. Här påpekas att det är något särskilt att Gud på sön- och helgdagar, tid efter annan, låter sin "Wredes Eld lysa grufeligen". Man hänvisar också till att i samma år (1723) den 1 maj lades Katarinas kyrka på Södermalm i aska. Händelserna borde leda till att människorna gjorde bättring.

Vem som skrivit text förutom Knös är inte klarlagt.

Olof Knös var född i Od 1686. Blev student i Uppsala 1703, Fil.mag. i Uppsala 1713. Rektor i Mariestad 1714. Prästvigd 1715. Kyrkoherde i Leksberg 1724. Kontraktspastor i Norra Vånga 1729. Ägare av säteriet Glättestorp i Norra Vånga. Han avled i Norra Vånga 1748.

Johnny Hagberg

Birgittastiftelsen. Inför nya utmaningar

2020 var det tänkt att Birgittastiftelsen skulle fira sitt hundraårsjubileum. Detta fick, pga. pandemin, flyttas fram, och avhölls istället i oktober 2021. I samband med detta hölls ett symposium med ett antal föredrag, där flera tog sin utgångspunkt i Birgittastiftelsens tillkomst liksom flera för föreningen betydelsefulla personer. Dessa föredrag, och ytterligare ett antal kompletterande perspektiv har nu utgivits i bokform. Volymen är både framåt- och bakåtblickande.

I "Nu var det 1920. Birgittastiftelsen grundas" utreder Olle Ferm turer och tillflöden bakom Birgittastiftelsens grundande den 7 oktober 1920. I mars samma år hade Societas Sanctæ Birgittæ (SSB) grundats, där önskan om ett fördjupat kyrkligt liv med sakramental och allmänkyrklig inriktning hade varit en viktig drivkraft. En annan komponent var platsen Vadstena med klosterbyggnaderna och insikten om Birgittas vidare betydelse. Ansvaret för dessa frågor kunde inte bli SSB:s, och därför drev flera från SSB, inte minst Mats Åmark, på för bildandet av vad man skulle kunna kalla en systerorganisation, vilket alltså blev Birgittastiftelsen. SSB hade nog tänkt sig att kunna behålla ett visst grepp om denna sammanslutning, men så blev det inte. Den valda styrelsen blev långt större än man tänkt sig och fick en mycket bredare representation.

Både SSB och Birgittastiftelsen kan i sin tur sägas vara sprungna ur en omsvängning i början av 1900-talet. Medeltiden började allt mer komma i ropet, och Birgitta-gestalten kom att lyftas fram, insatt i ett patriotiskt-nationellt perspektiv, där hon framställdes som en världsberömd svensk; någon att vara stolt över. Det tidiga 1900-talet var också platsen för en rad stora och omtalade kyrkorestaureringar. Dessa bidrog till att rikta ljuset mot Vadstena klosterkyrka och de kvarvarande klosterbyggnaderna. En detalj i Birgittas allt större betydelse var hur hon blev en förebild i kampen för kvinnlig rösträtt – 7 oktober uppmärksammades åren 1916-20 av den kvinnliga rösträttsrörelsen.

Lite förenklat kan man alltså säga att SSB och Birgittastiftelsen, som från allra första början stått varandra mycket nära,

och personellt också överlappat varandra, kom att ta ansvar för var sin del av det birgittinska arvet: SSB det andliga, och Birgittastiftelsen det materiella.

Ett slags förelöpare till Birgittastiftelsen var den år 1907 grundade "Föreningen för Birgitta-museet i Vadstena", vars historia skildras av Olle Ferm och Claes Westling. Bakgrunden var en kulturhistorisk utställning i Norrköping år 1906, ordnad av Otto Janse. Ur denna uppstod ett intresse av ett permanent museum i Vadstena. Föreningen, som slutligen lades ned 1934, lyckades inte skapa ett museum, men däremot var man, i form av den "Minneshögtid" till högtidlighållandet av Birgitta, som avhölls 1916, bidragande till den fortsatta utvecklingen. Det var i detta sammanhang som bland annat Nathan Söderblom talade över ämnet "Birgitta och reformationen". Minneshögtiden blev betydelsefull för det fortsatta arbetet kring Birgittas minne, och får räknas som en viktig del i både SSB:s och Birgittastiftelsens förhistoria.

Birgittastiftelsens syfte var att verka för att klosterområdet och lokalerna användes i ett slags "Birgittas anda". Syftet var alltså aldrig att endast konservera något, att endast bevara, utan att det skulle användas. Därmed, som Olle Ferm initialt påpekat, och som Göran Tagesson framhåller i artikeln "Birgittastiftelsen och Vadstena kloster – hundra år av tvåsamhet", skapades ett kulturarvstänkande långt före det att begreppet egentligen hade myntats.

Idag är det en grundläggande tanke, som exempelvis kommer till uttryck i synen på kyrkorna som kulturarv, att kulturarvet är levande, att det är när kyrkorna används till det ändamål varför de uppfördes, som arvet är levande.

När Birgittastiftelsen grundades användes klosterbyggnaderna fortfarande av Medicinalstyrelsen. Lokalerna svarade emellertid inte mot de krav som sjukvården ställde, och 1930 uppläts åt Birgittastiftelsen att disponera delar av klosterbyggnaden, bland annat kapitelsalen. Senare tillkom också munkklostret, och 1954 hela klosterområdet med de kvarvarande elva byggnaderna. I mycket konkret mening blev alltså Birgittastiftelsen förvaltare av det materiella arvet efter Birgitta och klostret. Ur detta växte bland annat "Vadstena Klosters Gästhem" som senare blev nuvarande Klosterhotell, och S:ta Birgitta klostermuseum.

Att Birgittastiftelsen gått i land med att dels överta, dels under så lång tid förvalta och underhålla samt så väl utveckla området kan inte betecknas som något annat än en makalös bedrift.

Birgittastiftelsens dispositionsrätt till området gick ut 1994. När avtalet skulle omförhandlas var Statens fastighetsverk motpart. Kvar under stiftelsens ansvar blev större delen av Nunneklostrets norra länga i vilket Birgitta-museet hade inrättats 2003. När avtalet skulle omförhandlas 2019 var kraven orimliga, inte minst ur ekonomisk synpunkt. Hösten 2022 lämnade Birgittastiftelsen således helt klosterområdet. Museet överläts åt en ny huvudman, Region Östergötland och Vadstena kommun, och åt Östergötlands museum gavs uppdraget att svara för driften. Därmed har Birgittastiftelsen fått ett nytt uppdrag: att vara ett slags vänförening till museet. Stiftelsen har under sin 102-åriga historia hanterat många och stora utmaningar. En kommande torde vara att skapa entusiasm kring detta, får man väl säga, något avlovade syfte. Till detta kommer nuvarande ordförande Mia Åkestams förhoppning, att "Birgittastiftelsen [också ska]... söka bevara det rika materiella och immateriella kulturarv som har sitt ursprung i

Tranums kyrka 150 år

den heliga Birgittas liv och gärning, och forskning kring detta område” (Birgittastiftelsens senaste medlemsbrev, midsommar 2023).

Utöver ovanstående historik innehåller *Birgittastiftelsen. Inför nya utmaningar* många intressanta artiklar. Antologin inleds med en text om ”Den häpnadsväckande Birgitta” av Maja Hagerman.

Karin Sidén skriver om Birgittastiftelsens förste ordförande, prins Eugen, som verkade från 1920–1947. Hans efterträdare åren 1948–1970, friherren och landshövdingen, Carl Hamilton, behandlas av Fredrik Vahlquist – själv ordförande 2016–2022. Konsthistorikern Andreas Lindblom var stiftelsens sekreterare 1928–1975, och utövade ett mycket stort inflytande på verksamheten. Om honom skriver Olle Ferm och Stefans Hammenbeck.

Riksantikvarien Sigurd Curman var starkt bidragande till Birgittastiftelsens tillkomst, och kom sedan att verka i styrelsen. Han var inblandad i en rad stora renoveringar av kyrkor, exempelvis Vreta och Varnhem – och Vadstena. Hans insatser tecknas av Jakob Lindblad och Henrik Widmark.

Biskopen i Linköpings stift tillhör *ex officio* styrelsen, och i den egenskapen bidrog biskop Tor Andræ till arbetet – här behandlat av Oloph Bexell. Han var som vetenskapsman religionshistoriker och islamolog. Andræ kom senare att studera islamsk mystik, och närmade sig ur mystikens perspektiv Birgitta och hennes uppenbarelser. Ett stort arbete om Birgitta blev tyvärr aldrig färdigställt pga. biskopens för tidiga frånfälle.

I Nathan Söderbloms tänkande intog personligheterna en viktig plats, och en av dem som han tillmätte särskild betydelse var Birgitta. I artikeln ”Birgitta Birgersdotter bland helgon, hjältar och snillen i Nathan Söderbloms värld” beskrivs detta förhållande av Jonas Jonson. Söderblom bidrog till att lyfta fram Birgitta-gestalten, och var på så vis, indirekt och mer direkt, orsaken till både SSB:s och Birgittastiftelsens tillkomst.

Ytterligare en person som arbetat med och bidragit till att lyfta fram Birgitta var Emilia Fogelklou. Detta förhållande tecknas förtjänstfullt av Inga Sanner.

Föreliggande antologi, vackert formgiven och förtjänstfullt sammanställd, är en värdig sammanfattning över Birgittastiftelsens första sekel.

Markus Hagberg

Olle Ferm, Kjell Blücker, Cecilia Lindheimer (red.): *Birgittastiftelsen. Inför nya utmaningar*, Birgittastiftelsen 2022, 272 sidor.

Verldens största qvinna väntas på besök i Rom. Denna titel torde med rätta tillkomma abbedissan i klostret St. Meinrad i Schweiz, dock ej på grund af moraliska utan för rent fysiska företrädens skull: hon är nämligen närmare nio fot lång, och då hon eger ett deremot svarande omfång, skall hon i sin vida bruna klosterrökt se rent öfvermenschlig ut. Jättinnan ämnar sig till den eviga staden för att bringa påfven sin hyllning vid hans förestående jubileum, och hans helighet har förklarar sig högst nyfiken att personligen lära känna henne.

Hedemoraposten 1887

I oktober är det 150 år sedan Tranums* kyrka invigdes. Är det något att fira eller borde man snarare sörja att den medeltida kyrkan revs och med den 700 års lager av bön och historia? De stora kyrkorna som byggdes under 1800-talet har ofta omtalats med mindre smickrande ordalag som lador, magasin, och skrytbyggen utan all den stämning och andakt som finns i en månghundraårig kyrka.

I Tranum byggde man alltså ny kyrka i början på 1870-talet. Den gamla kyrkan var för liten eftersom befolkningsökningen i Sverige inklusive Tranum var stor på 1800-talet. Dessutom var den gamla kyrkan i dåligt skick och kyrkogården för liten. Det var inget litet företag att bygga en ny kyrka eftersom allt arbete skulle utföras av sockenborna själva. Det var inte fråga om att någon entreprenör åtog sig att utföra jobbet. Sten skulle brytas och timmer skulle fällas innan man kunde börja bygga. Och hur skulle man fördela och leda arbetet? Arbetet leddes av en kyrkobyggnadskommitté och arbetet fördelades på gårdarna efter deras storlek. Även egendomslösa skulle bidra med ett visst antal dagsverken. Ett av de stora problemen under bygget av Tranums kyrka var komministern i socknen. Han ville inte vara med och bygga och hävdade att komministerbostället skulle räknas till Tådene socken i kyrkligt hänseende och därför skulle han inte behöva delta i byggnadsarbetet.

Kyrkan som byggdes blev enkel och rymlig. All inredning nyttillverkades. Ingenting togs med från den gamla kyrkan. Men det enkla är ofta det sköna. När Den heliga Birgitta gav anvisningar om hur klosterkyrkan i Vadstena skulle se ut skrev hon att den skulle vara ”av slät gärning, ödmjuk och stark”. Det gäller i högsta grad också Tranums kyrka.

Under de 150 år som gått sedan invigningen har kyrkan målats om och renoverats vid flera tillfällen. Föremål från den gamla kyrkan har tagits i bruk igen och skapat ett större historiskt djup i kyrkorummet. Vi kan också vara tacksamma för att man bytte järnplåten mot kopparplåt på tornspiran 1937. I våras lades hela skiffertaket om och vi hoppas att spira och tak håller i minst 150 år till.

Jag tycker att vi ska vara glada för våra kyrkor även om de är många. Så visst är det värt att fira 150 år i Tranum. När kyrkan fyllde 100 år citerade dåvarande kyrkoherden Jonas Eriksson författaren C J L Almqvist: ”En byggnad reser sig för ögat, uppsatt utan allt annat ändamål än för kärlekens och fridens skull allenast. För ingen ekonomisk nytta är den byggd, men för andelivets oberäkneliga nytta.”

När man går in i Tranums kyrka kan man läsa över dörren ”Upplyften edra hjärtan till Gud”. Det är väl det som själva kärnan i varför kyrkan finns. Vi ska inte vara rädda och skamsna. Vi får sträcka på oss och vara glada och frimodiga. Men vi ska också ”upplyfta våra hjärtan” på så sätt att vi agerar som medmänniskor och tar vara på vår broder och bär varandras bördor.

Göran Kamperin

*Tranum kyrka ingår i Örslösa församling och är belägen ca 20 km från Lidköping

På andra sidan Vättern: Vad gjorde Rhyzelius i Linköpings stift?

Berättelsen om Andreas Olai Rhyzelius börjar år 1677 i Ods socken i Västergötland. Vid Skara stiftshistoriska sälls-kaps årsmöte den 27 maj 2023 i Od fick jag uppgiften att berätta om hans tid som domprost och biskop i Linköpings stift.

Den självklara källan för att få kunskap om Rhyzelius levnad är hans självbiografiska anteckningar, som närmast ger intrycket av fortlöpande dagböcker – han måste ha fört noggranna anteckningar. Jag har valt att göra en sammanfattning i kronologisk följd av några betydelsefulla händelser i Rhyzelius liv, som både har ett kyrko- och kulturhistoriskt intresse.

Den 21 mars 1720 skriver han: Fick jag af hennes majestät drottningen med hand och mun löfte på at blifwa domprobst i Linköping efter M. Thomas Ihre, som den 11 ejusdem ther hade döt. Så snart thet blef bekant, arbetade primus theol. Lector Wibiörnsson, som tå war wid riksdagen, så hårdt the-remot, at mig böds af secreta utskottet at blifwa fältsuperintendens i thes ställe. Sökte ock hos drottningen ther om; men hon höll sitt ord, och jag som tå war nästan 43 år gammal, orkade icke lenge wara i fäldt på en owiss stat, ingruente pace...

Det verkar inte som att han alls haft någon kontakt med Östergötland och norra Småland i sin tidigare gärning, som student, privatlärare, präst, vice pastor i Storkyrkan och fält-präst.

Den 6 april 1720 fick Rhyzelius fullmakt av drottningen men det dröjde till att riksdagen avslutades innan han kunde resa till Linköping. Den 19 juli lämnade han Stockholm men tillbringade först tid i Västergötland, bland annat så reste han till Od.

Den 20 september kommer han till Linköping, bodde hos fältskären Lang vid Västertull och var på måltid hos landshövdingen, greve Gustav Bonde, och biskopen Thorsten Rudeen. På tapeten var frågan om han skulle gifta sig med Thomas Ihres dotter, Catharina. Han är tveksam, eftersom det inte skulle sägas att han gift sig till tjänsten. Men samtidigt har han träffat Catharina redan vid högkvarteret i Lund några år tidigare. Hon tycks ha varit i gott minne bevarad. Rhyzelius bad till Gud hela natten och dagen efter, den 23 skrev han till Catharina och friade. Hon lämnade frågan vidare till sin morfar, ärkebiskopen Matthias Steuchius.

Rhyzelius gifte alltså in sig i tidens verkliga biskopsaristokrati.

Efter detta första besök reste han tillbaka till Stockholm och predikade för hovförsamlingen, som vid denna tid höll gudstjänst i Riddarholmskyrkan. Han predikade sista gången där den 8 januari 1721.

11 januari reste han från Stockholm på slädar tillsammans med sin bror Paulus Rhyzelius. Föret blev sämre. Den 13 januari passerade man den stora skogen "Kolmorden".

Den 14 januari kom han fram till Linköping, dagen efter den 15 januari blev han mottagen som domprost av biskopen och samma dag kl. 8 på aftonen vigdes han i domprostgården med Catharina Ihre. Han var 43 ¼ år, som han skriver själv, hon var 20 ½. "Och war thenna min kära brud icke allenast till skapnaden dägelig och till kroppen aldeles karsk och sund, utan ock i sinne, tal, åtbörder, gerning och omgånge dygdig, kysk, höfvisk, snäll, liufig och behaglig. Therföre erkende,

prisade och älskade henne alla i hela landet, höge och låge. Och ingen fann bätter them thertil hafwa skiäl, grund och sanning än jag, som kom af Guds stora nåd emot mig at lefwa med henne uti ett i alla motto förnögeligt och wälsignadt ägtenskap”.

Brudens styvmor gjorde bröllopet mycket ståtligt med konfekt, musik, dans och måltid över natten.

Nästa söndag, 22 januari, 3 efter trettondedagen, predikade Rhyzelius i domkyrkan om ”bättring och bön”.

Den 5 juli 1722 föder Catharina det första barnet, sonen Mathias. Han dör bara 7 månader gammal då hans amma, som i hemlighet söp brännvin, förgiftade barnet därmed.

I november 1723 flyttade familjen Rhyzelius in i den nybyggda domprostgården, som numera kallas för Rhyzeliusgården. Den står fortfarande kvar i Linköping och är mest känd för den medeltida stenbyggnad som felaktigt kallas för ”Klostret”.

År 1723 hade Rhyzelius predikat 94 gånger, sista gången på femtedag jul. Han antecknar flera år mycket noga hur ofta han predikar.

1724 reste Rhyzelius till Od och skänkte sitt porträtt och den nattvardskalk som han 1717 fått av Karl XII personligen. Dessutom finns Rhyzelius porträtt i konsistoriehuset i Linköping.

Länge var det ju så, att Linköping mest var en stad för administration. Vi vet inte vad som hänt, om landshövdingen Ernst Johan Creutz fått som han velat och flyttat landshövdingens säte till Norrköping. Rhyzelius skriver själv att det var en kamp mot Satan själv.

1727 så hängs en ny klocka upp i domkyrkotornet. ”Wid thet tilfellet hände i olyckon then lyckan, at linan, som skulle gara up klockon, lossnade neder på winden; ty korgen, i hwilken klockan tillika med Jöran Pedersson kyrkiobyggare drogs up, föll ned ifrå högsta taket och slog diupt in i jorden. Och fast kyrkiobyggaren skildes ifrå korgen och stötte hårdeligen emot kyrkiotaket och stenpelaren, at han ganska blodig föll såsom död neder på kyrkiogården och således dyrt betalte sit brännewins rus, kom han dock til lif och helso igen, lefde och söp brännewin, tils han sotdödde år 1731”

1728 får man fint besök när kung Fredrik I besöker Linköping. När kungen berättar att han ämnar besöka domkyrkan, så ordnar Rhyzelius: ”Jag gladdes theråt och gjorde all anstalt om musique och annat, som kunde öka solenniteten”. Men när gudstjänsten började kom en löjtnant och meddelade att kungen inte mätte bra och att han önskade fira gudstjänst i sina rum (på slottet). Så prästen i S:t Lars fick predika i domkyrkan. Rhyzelius predikade för kungen. Musikanterna kom upp på slottet och spelade för kungen.

I september 1729 dör hans biskop, Thorsten Rudeen. Rhyzelius är uppe hela natten och skriver likpredikan.

Han visiterar som domprost församlingarna i Åkerbo härad: Törnevalla, Lillkyrka, Östra Skrukeby, Östra Harg och Rystad. ”Varandes ingen dag uthan arbete”.

1736 är han nära att väljas till biskop i Skara. Han får 200 röster men Petrus Schylberg utses i stället. Han hade 1730 och 1731 varit kandidat till biskop även i Linköping men blev förbigången. Samtidigt brottas han med ohälsa, både ”rosen” och ”podager”. Han dricker brunn, mest i Medevi. Där gör det verkan, medan Flistads brunn gjorde ”hos mig altsingen verkan” som han skriver.

1736 inviger han en starkt ombyggd S:t Lars kyrka. Han noterar att vid invigningen den 5 september så finns över 100 daler kopparmynt i kollekten.

Hustrun avlider 17 januari 1736. Caisa som han kallar hen-

ne har varit sjuk och sängliggande i nio veckor, ”lungtärande sjukdom”. Hon födde tio barn, varav fem överlevde henne.

Under hela sin Linköpingstid ser han noga om sitt hus, gör investeringar i jordegendomar. Som exempel köper Vårdsbergs säteri 1740.

Även som domprost får han i mycket vara en ställföreträdande stiftschef eftersom biskop Eric Benzelius den yngre är sjuk i gulsot och rosen och sängliggande. Den 9 oktober reser han till Vimmerby – resan tar två dagar. Där ”berettades genom wanryckt wara i mycken oordning både anbelangande gudstiensten och annat”.

1740 har han ”bara” predikat 61 gånger men samtidigt skickat ungefär 1000 brev.

1742 utses Eric Benzelius till ärkebiskop, och han konspirerar med rektorerna för att undvika att Rhyzelius väljs till biskop. Alla trodde att Jacob Benzelius, Eric's bror och tidigare biskop i Göteborg skulle väljas till biskop i Linköping. Men den 20 april 1743 väljs dock Rhyzelius till biskop. Alla elva riksråd väljer Rhyzelius. Han får själv reda på det dagen efter, då presidenten Carl Cronstedt kom in i sekreta utskottets sessionssal och med hög röst hälsar honom som ”biskopen i Linköping”. Så kommer andra fram och gratulerar, men inte ärkebiskopen och hans bröder, en av dem rynkade på pannan.

Rhyzelius var 66 år men stod alltså inte mot pensionering utan mot krönet på karriären.

Samma år är han med om en av sina ”största glädjedagar på jorden” när han som prästeståndets vice talman får presidera över valet av Adolf Fredrik till svensk tronföljare. Då hade ”stora Daldansen” ägtrum och det rådde stor oro i landet. Rhyzelius jämför med Gustav Vasas intåg i Stockholm 220 år tidigare.

Eftersom Eric Benzelius avlider redan 1743 så intar Rhyzelius i oktober biskopsstolen i domkapitlet och den 18 december förrättar han sin första prästvigning.

Följande år blir arbetsår i stiftet. Han håller på att mista livet när hans hästar skenar på en sjö vid Örtomta, han gör hembesök hos den ”ursinnige” kyrkoherden Carl Menlös i Skänninge och i april 1744 brister en bro över Svartån när han färdas över den.

22 juni 1744 så flyttar han in i biskopsgården. Han har dagen före fått hjälp av skolpiltarna att flytta hans böcker. Flytten är inte alls lång men böckerna är många!

9 september 1744 blir han biskopsvigd i Linköpings domkyrka av ärkebiskop Jacob Benzelius. ”Hwarwvid skedde vocal- och instrumentalmusik och så mycket större sollennitet, som sådan act tilförne i Linköpings domkyrkio icke westes hafwa skedt”. Han har 60 personer på ”collation” i biskopsgården.

Som biskop får han fortsätta med sina riksdagsuppdrag vilket håller honom från stiftet långa perioder. Han prästvigir i S:ta Clara kyrka flera gånger och när Jacob Benzelius dör den 19 juni 1747 så begravs han av Rhyzelius i S:ta Clara. Det är den andra ärkebiskopen som Rhyzelius får begrava.

Flera år på 1740-talet beskriver han som sjukdomsår. Samtidigt får han uppleva att hans barn bildar familjer, 1749 så får han ett barnbarn när dottern Birgitta och hennes man ryttmästaren Otto Johan Lagerfeldt får en son som heter Anders Adolf efter sin morfar och farfar. ”Elliest hade barnet, som war wäl skapadt, kunnat hafwa nog af ett namn”.

I juni 1750 är Rhyzelius och hälsar på sin måg Fredrik Rydingsvärd på Breviksnäs i Gryt. Då ordnar Rydingsvärd bröllop och han hade bjudit alla bönder och torpare med hustrur och barn, omkring 150 personer, ”lät tractera med mat, öl och brennewin samt til slutet med en fisk, nemligen med en 4 al-

nar long stör, then en hans bonde hade fångat den 6, tå han, fisken, bars in till mig i sängkammaren af 4 karlar på et bråde. Hans skinn upstoppades och hängdes up under taket twärt öfwer förstugon. Men hans kött wardt en läckerbischen för bröllopgästerna, som, sedan the fådt behöriga suparpå thenna magestarka fisken, dantsade unge och gamle öfwer hela gården efter viol utan par och ordning, hela natten, til thes the icke orkade dantza mer”.

1751 råkar Rhyzelius ut för en stöld när hans tjänare avslöjas med att ha stulit sedlar och mynt sedan han gjort en ”tiufnyckel” och kunnat ostörd ta sig in i studerkammaren. Rhyzelius uppskattar sin förlust till ca 1900 daler, så småningom får han ersättning men har ändå gjort en förlust på ca 1000 daler.

Det största 1752 är kung Fredriks död och begravning och det nya kungaparets kröning. ”Så prächtig, dyrebar och ståtelig konungakröning är aldrig tilförne hållen här i thessa nordiska riken”. Han stannar sammanlagt 32 veckor i Stockholm för riksdagen. Vid kröningen har biskoparna för första gången de praktmässshakar som beställts i Paris, och som finns kvar på de flesta håll.

Även om Rhyzelius nu är i sjuttioårsåldern och enligt egen utsago varit nära döden flera gånger kvicknar han till, inviger i juli 1753 ett nytt orgelverk i Asby, för att fyra dagar senare begrava en brukspatronshustru i S:t Johannes.

Rhyzelius blir så gammal att på 1750-talet dör hans syskon, bl.a. den 19 år yngre halvbrodern Paulus som var rektor i Skara, men också dotter och flera barnbarn. Den 19 februari 1754 reser han i ”svårt ont vägslag” 6 ½ mil till Regna tillsammans med dottern Birgitta för att hälsa på sin syster Maria, kyrkoherdeänka där.

Detta år inviger han Södra Vi kyrka, som han själv skall ha varit arkitekt för. Han skriver inte något om arkitektskapet i självbiografien men senare kyrkobeskrivningar verkar säkra på detta.

11 november 1755 anordnar han ”martinalia” i biskopsgården och har ”23 glada gäster på Mårtens gås”.

Det tycks vara så att Rhyzelius hamnar i konflikter med sina medmänniskor. En sådan blir med domprosten Petrus Filenius, lektorn Martin Liden och kyrkoherden i Vreta Kloster Tiburt Tiburtius. De anklagar honom för att vara mot ständerna och för ”souverainiteten” alltså stärkt kungamakt. Detta kunde bokstavligen vara en livsfarlig anklagelse vid den här tiden. Det här året (1756) så försöker kungaparet göra statskupp, de

misslyckas och förödmjukas.

Den 9 oktober 1757 inviger han Stora Åby kyrka – har ni åkt E4 genom Östergötland har ni sett den kyrkan. Det är alltså bara sex dagar före hans 80-årsdag. Men han vill helst inte att domprosten skall uppvakta honom.

De sista åren är det många begravningar – kanske får de handla om hans samtida – vänner, som han räknar dem till. Han fortsätter visitera, i Nykil var det mycken ”oenighet, trätta och bitterhet”.

Så sent som sommaren 1760 visiterar han i Västra Stenby, Vallerstad, Skeppsås, Normlösa, Östra Tollstad, Västerlösa, Vireda, Linderås, Lommaryd, Frinnaryd, Marbäck, Eksjö, Flisby, Askeryd, Säby, Adelöv. Men han måste för sin hälsas skull prästviga i biskopsgården.

Två kyrkor inviger han också, i Oppeby och Kättilstad. Han är alltså 83 år vid denna tid.

24 mars 1761 är dock livsverket avslutat, när han avlider i Linköping. Begravningen äger rum den 15 maj detta år. ”En karolin i anda och sanning” är omdömet i Linköpings stift i ord och bild.

Vi avslutar med Oloph Bexells omdöme i Svenskt Biografiskt Lexikon:

Som biskop synes Rhyzelius ha varit påtagligt road av visitationerna, inte blott av pastorala skäl utan också därför att de gav honom möjlighet till arkivaliska, antikvariska och topografiska studier. Som övervakare över domkapitels- och kyrkoarkiven i sitt stift har han på flera fält gjort en viktig insats; hans föreskrifter om kyrkböckernas och räkenskapernas uppläggning var dock alltför formalistiskt detaljerade för att kunna bestå, och han hade heller inget sinne för t ex räkenskapshandlingars historiska värde. Under R:s biskopstid byggdes 1747–58 Linköpings domkyrkas torn, och domkyrkobiblioteket flyttades på hans initiativ från en otjänlig plats i ett av domkyrkans gravkor upp i tornet; en domkyrkobibliotekarie anställdes och prästerskapet ålades att lämna ekonomiskt understöd till bibliotekets accession. Som riksdagsman var R aktiv i mösspartiet och enhetskyrkans energiske försvarare. Som kyrkoman var han vaksam mot pietistiska, herrnhutiska och andra oortodoxa tendenser.

I kulturkampen mellan ortodoxi och upplysning stod R i främsta ledet när han 1747 hade prästeståndets uppdrag att tillskriva K M:t och framföra klagomål över att den filosofiska fakulteten givit sig in på teologins område. Den teologiska fakultetens primat borde rättsligt regleras och filosofernas frihet begränsas. Kritiken var orsakad av wolffianen Andreas Knös, som under uppmärksammade former disputerat under presidium av R:s svåger Johan Ihre. För Ihre hade R varit mentor och något av en fadersgestalt. Kungen gick de framförda önskemålen till mötes, och i förlängningen dömdes Ihre till en tids suspension.

Så långt Oloph Bexell. För min del verkar han ha varit lite överväldigande, mannen som kan allt, har oändlig energi och gärna låter andra veta att de inte kan allt eller är inkapabla.

Jag vill dock gärna tro, att han hade humor och berättade västgötahistorier. Det vet vi inget om, men det skulle göra honom lite mänskligare.

Carl- Johan Ivarsson

Ärkebiskop Emil Paul Tscherrig utnämnd till kardinal

Bland de nya kardinalerna att kreeras vid konsistorium i Rom den 30 september finns förre nuntien i Norden Emil Paul Tscherrig. Under sin tid i Sverige var han mycket aktiv för och intresserad av ett samarbete mellan Skara stiftshistoriska sällskap och Vatikanbiblioteket.

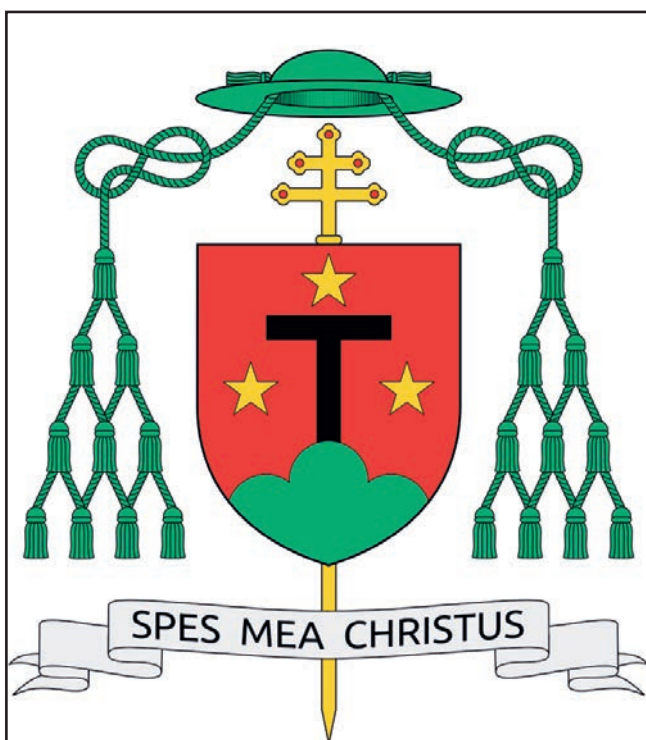
Han initierade till ett seminarium den 2 juni 2010 som hölls hos Birgittasystrarna, Djursholm, kring eventuell kommande forskning i Vatikanen. Bakgrunden var att sällskapets ordförande Johnny Hagberg och professor Bo Theutenberg i samband med resa till Rom och Vatikanen 2009 sammanträffat med de båda företrädarna för Vatikanbiblioteket och dess Sekreta Arkiv vilket resulterade i planer för ett gemensamt, ekumeniskt, forskningsprojekt kring det som kan finnas i bibliotekens gömmor. I denna mening samlades några representativa forskare i Djursholm för att samtala vad som

kan vara möjligt och fruktbarande att forska kring i Vatikanens liksom i andra bibliotek.

Deltagarna var eniga om att fortsatt sökande efter missionstid- och medeltidsmaterial i Vatikanarkiven ej var fruktbart. Det material som finns där är genomgången och kataloger mm finns att tillgå. Den period som samtliga menade var intressant och ännu ej fullt utredd är reformationstid och då i synnerhet händelser kring de tidiga emigranterna som lämnade Sverige på grund av utvecklingen. Periodmässigt rör det sig om ca 1520-talet fram till ca 1560-talet. Många av dessa utvandrare har gjort karriär inom olika förvaltningar utomlands

Några böcker med denna inriktning har sällskapet kommit ut till; *Enchirion. Det är den lilla och rena katekesen ...* (2012), *Den heliga pilgrimsfärden* (2014), *Petrus Canisius. Katolikernas lilla katekes* (2017) och *Några wjsor om Antikristum* (2019).

Kardinal Tscherrig är född i Schweiz 1947 och efter studier valde han den diplomatiska banan. Han har varit påvlig nuntie i Burundi, Karibien, Korea och Mongoliet. Från 2008 till 2012 var han nuntie för de nordiska länderna och från 2012 till 2017 nuntie för Argentina och därefter i Italien.

Heraldiskt vapen för Emil Paul Tscherrig

Insamling till barockorgeln i Varnhem fortsätter

**INSAMLING
2022-2024**

SWISH
Skara pastorat: 123 375 55
43 (märk: "Orgel Varnhem").

BANKGIRO
Skara pastorat: 460-5465
(märk "Orgel Varnhem")

Edvard Wermcrantz prästmötesavhandling

Edvard Wermcrantz (1854–1925), domprost i Skara från 1904, var preses vid prästmötet i augusti 1908. Hans prästmötesavhandling bär titeln *Om syndaförlåtelsen*. Den är dogmatisk och välskriven, där resonemangen hänger ihop och framställning förs vidare på ett systematiskt sätt. Den är till sin karaktär mycket luthersk och Wermcrantz redogör för och

försvarar den lutherska rättfärdiggörelseläran, som går ut på att Gud förklarar en människa rättfärdig, sedan hon tagit emot Jesus Kristus som sin frälsare. Argumentationen stöds med många hänvisningar till både bibel och bekännelseskriter.

Utän tvekan är den fortfarande läsvärd inte minst för dem som är präster i Svenska kyrkan och kanske inte tagit sig igenom Svenska kyrkans bekännelseskriter. Här får man en nyttig repetition av vissa för den lutherska tron ytterst väsentliga begrepp. Även om man förhåller sig kritisk till den klassiska lutherdomen, bör man rimligen känna till dem.

Inledningsvis betonar författaren att syndaförlåtelsen är ett centralt begrepp i den kristna tron, en omistlig del av läran. Han vänder sig i det sammanhanget mot dem som talar om en dogmfri kristendom. Läran är nämligen till för livet. Sann kristendom kan inte finnas i form av liv utan lära, lika litet som i form av lära utan liv. Däri har han givetvis helt rätt. Lära och liv är som han antyder intimt förknippade med varandra.

Därmed avvisar han också den liberala teologin som fattar kristen tro som ett led i en allmän religiös utvecklingsprocess. Den moderna teologi, som han vänder sig mot, avviker, enligt hans uppfattning, inte bara i mindre väsentliga avseenden från de lutherska bekännelseskriterernas tro, utan även då det handlar om det allra viktigaste, nämligen Jesus Kristus. Han ifrågasätter alltså dess syn på Jesus, där denne inte erkänns som Guds evige Son som blivit människa. Denna teologi kan väl erkänna Jesu nödvändighet för tron på syndaförlåtelsen men inte för syndaförlåtelsen som sådan. Men inte bara Jesu lära är nödvändig för tron utan också hans person. Även häri har han fullständigt rätt.

Avhandlingens kritik förefaller mig alltså i flera avseenden relevant och den drabbar även den liberala teologi vi i olika skepnader möter i nutiden. Inte minst detta gör avhandlingen fortfarande aktuell.

Samtidigt vidgår författaren att kyrkan ofta missbrukat den objektiva återlösningen genom att hon försummat den nödvändiga subjektiva tillägnelsen av frälsningen. Det har ofta varit en kritik som riktats mot kyrkan från olika väckelserörelser, inte utan anledning.

Wermcrantz går sedan systematiskt och noggrant igenom syndaförlåtelsens ändamål, dess nödvändighet, dess subjektiva och objektiva förutsättningar och till slut analyserar han själva begreppet syndaförlåtelse.

Syndaförlåtelsens och försoningens ändamål är att upprätta en personlig livsgemenskap mellan Gud och människa. Från Guds sida görs förlåtelsen möjlig genom inkarnationen, Kristi lidande, död och uppståndelse.

Tron är, som en nödvändig förutsättning för denna gemenskap från människans sida, en villighet från henne att skilja sig från synden och frivilligt gå in i en sådan gemenskap med Gud.

Preses väjer inte för att se syndaförlåtelsens evighetssyfte, att befria oss från vedergällning och evigt straff och istället skänka oss evigt liv. Att bli förlåten är nödvändigt för att undgå syndens straff och den skuld som följer av att vi syndat. Det

är något som man önskar att nutidens förkunnare tar till sig.

Han drar sig inte heller för att tala klarspråk om att syndakänedom och ånger är en nödvändig förutsättning, när det handlar om människan. Detta riktar sig säkert mot en del nyevangeliska tankar, men detta är något som även idag lätt glöms bort. Dock går det inte vare sig utifrån bibeln eller bekännelsen att komma undan lagens så kallade andra bruk.

I avhandlingens sista del ägnar sig författaren alltså åt själva begreppet syndaförlåtelse. Det är avgjort den mest intressanta delen av boken. Han börjar då med begreppet tro.

Under gudomlig ledning måste människan lära känna sin synd, som medför en skuld som hon inte själv kan utplåna. Gud måste ingripa genom att låta sin Son dö för syndare.

Rättfärdiggörelsen består i att Gud tillräknar den troende människan hennes tro på Sonen till rättfärdighet. Innehållet i denna tro är syndernas förlåtelse.

Förutsättningen för att detta ska kunna ske är att människan bär på ett anlag för gemenskap med Gud och att hon väcks till medvetande om att hon inte i sig själv eller i världen kan finna möjligheten att uppnå detta förhållande. Hon måste inse att hon är beroende av Gud, att det är den av Gud åstadkomna försoningen genom Jesus Kristus som är hennes djupaste livsbehov.

Men människans tro är som handling ett mottagande och användande av de krafter som Gud erbjuder henne.

Tron är emellertid inte bara en kunskapsakt utan framför att en viljehandling. Människan åtrår att ta emot Guds gåva. Tron som en lydnadshandling utgår från personlighetens centrum, hjärtat.

Tron består i att människan blir delaktig av Guds nåd i Jesus Kristus. Wermcrantz har en lång definition: Till sitt väsen är tron det förhållandet från människans sida gentemot Gud att hon under känsla av att Guds nåd i Jesus Kristus utgör hennes enda räddning från synden och till evigt liv och överväldigad av motsatsen mellan sin synd och den gudomliga kärlekens uppenbarelse i Jesus Kristus till hennes frälsning, låter sig av Gud i och genom Jesus Kristus, sin frälsare, tas i besittning som hans dyrt förvärvade egendom eller överlämnar sig med hela sin person till frälsning i hans händer.

Trons innehåll är inte några subjektiva meningar, känslor eller värdeomdömen, framhåller författaren, utan det är fråga om en objektiv sanning. Jesus predikar inte en föreställning

om Gud utan den Gud som i sanning är. Han gör det för att människor ska inse att deras egna föreställningar om Gud är falska, så att de i stället ska komma till tro på den verkliga guden. Huvudinnehållet i förkunnelsen är inte som till exempel teologen Harnack ansåg att Gud är Fadern utan att Fadern är sådan som han uppenbarat sig i och genom Jesus Kristus.

Wermcrantz går sedan över till syndaförlåtelsen betraktad från Guds sida, rättfärdiggörelsen. Den består i att Gud räknar människan hennes tro till rättfärdighet. Från människan sida, trons synpunkt, är syndaförlåtelsen rättfärdiggörelsens väsentliga innehåll.

Men rättfärdiggörelsen innebär ingen förändring av den inre beskaffenheten hos människan utan endast en förändring i hennes ställning till den Gud som rättfärdiggör henne. Synden som hinder har upphävts. Människan är förlåten.

Bibeln, liksom bekännelseskrifterna, använder uttryck som är hämtade från rättsväsendet. Men bekännelseskrifterna talar också om rättfärdiggörelse på ett annat sätt, nämligen inte bara som ett förklarande utan som att människan blir rättfärdiggjord och pånyttfödd. Men de gör det inte på ett katolskt sätt, hävdar Wermcrantz,

Den mänskliga delaktigheten i den objektiva försoning som Gud genom Jesus Kristus åstadkommit, brukar man kalla subjektiv försoning. Försoningen är rättfärdiggörelsens grund och därför brukar man talar om rättfärdiggörelsen som ett tillräknande av Kristi förtjänst. Av det framgår att den inte är något som människan utan Gud har gjort. Det handlar heller inte om någonting i människan men väl något utanför henne.

Det är inte ens delvis hennes förtjänst. Tron är aldrig en förtjänande orsak till rättfärdiggörelsen hos människan.

Skälet till att reformatorerna förlade rättfärdiggörelsen utom människan var att de ville göra det möjligt för den allvarligt frälsningssökande människan att komma till förvisning om sina synders förlåtelse och vinna samvetsfrihet. Men det var även för att ge Gud ensam äran för människans frälsning.

Om det är så att rättfärdiggörelsen ger människan sann frid med Gud, så måste pånyttfödelsen, som Jesus talar med Nikodemus om, också vara given i rättfärdiggörelsen genom tron.

När bekännelseskrifterna talar om den nya födelsen har de två syften. För det första att gentemot ett innehållsfattigt katolskt trosbegrepp hävda ett rikt protestantiskt. För det andra att göra gällande att rättfärdiggörelsen är en fri och oförskyld nådeshandling grundad på Kristus och inte på någon hos människan förekommande förnyelse eller helgelse.

Man undvek då både den katolska sammanblandningen av rättfärdiggörelse och helgelse och vissa protestanter sätt att tänka. Några av dessa betonar det kristna livet men att det tillskrivs en utom och efter rättfärdiggörelsen särskild akt, där andekraft meddelas. Andra däremot bortser från det kristna livets betydelse och stannar vid trons förmedling av syndernas förlåtelse.

Men Luther själv lade verkligen vikt vid helgelsen. Han nöjde sig inte med rättfärdiggörelsen. En tro som inte omgestaltar människans hjärta är nämligen inte någon rättfärdiggörande tro.

Rättfärdiggörelsen innefattar också ett barnskap hos Gud. Den rättfärdiggjorde är ett Guds barn, vilket framgår både av skriften och av bekännelseskrifterna.

Ett som sig bör särskilt avsnitt ägnas syndaförlåtelsens följd, som är ett kristet liv.

Wermcrantz invänder mot den katolska kritiken att rätt-

färdiggörelsen enligt luthersk syn i första hand är en domsakt som försiggår utanför människa och därför inte hör tillräckligt nära samman med livsförnyelsen. Han menar i stället att rättfärdiggörelsen är en dom som genomtränger människans hela varelse. Den fyller henne med visshet om evigt liv och salighet. Med det tilldömda barnskapet följer barnskapets ande. Människan svarar på Guds kärlek med sin genkärlek. Ju starkare vi erfar Guds kärlek desto större genkärlek kommer vi att visa.

Den visshet människan får genom tron är dock bara en trovisshet. Den kan växla men människan har till slut bara att lita på det löfte som Gud ger i sitt ord, inte på sina egna känslor. Detta även om den människa som har en svag tro går miste om friden, glädjen och kraften.

För en kyrka, som vill vara en evangelisk-luthersk sådan, måste rimligen de tankar som Wermcrantz gör sig till tals för vara särskilt angelägna. Men jag har en känsla av att de inte längre är riktigt gångbara eller ens kända. Därför skulle jag efter att ha läst avhandlingen gärna rekommendera den, även om jag kanske inte helt delar den lutherska synen på rättfärdiggörelsen och kanske önskar att distinktionen mellan rättfärdiggörelse och pånyttfödelse gjorts än klarare.

Karl-Erik Tysk

”Den ärlige och försiktige Lars Jonsson”

- om två gravhällar med Braheanknytning vid Bjärklunda kyrka

År 1781 byggdes en ny gemensam kyrka för socknarna Härlunda och Bjärka utanför Skara. Den nya kyrkan placerades mitt emellan de gamla kyrkplatserna och döptes till Bjärklunda. En del gamla gravhällar kom att tjäna som golv i den nya kyrkan. Två hällar i kalksten från Härlunda gamla kyrka sitter idag på kyrkans västgavel. Hällarna har sannolikt legat över var sin upphöjd stentumba inne i kyrkan eller på kyrkogården.

Jon Larssons gravhäll. Foto: författaren.

Gravhällarna har hört till två generationer ägare av egendomen Herrtorp i Härlunda socken, båda med en stark koppling till det Braheska grevskapet Visingsborg som instiftades av Erik XIV 1562, vilket omfattade Vista och Norra Vedbo härader i Småland och Vartofta i Västergötland. Grevskapet ägde bestånd till reduktionen 1680.

Den äldsta av gravhällarna är lagd över Jon Larsson som liksom sin far hade varit häradshövding i grevskapet. Redan den förste greven Per Brahe den äldre hade tagit familjens juridiska skickligheter i anspråk. Jon tjänade sedan den andre greven, Erik Brahe som tog Sigismunds parti och flydde till Polen, och den tredje, Magnus Brahe. Herrtorp som hade tillhört Gudhem och förlänats Per Brahe 1569 blev i sin tur ersättning åt häradshövdingens familj. Gravhällens inskription lyder:

HER VNDER HVILAS DEN ERBORNE OCH WE-LACTADE MAN ION LARSON I HERTORP FORDVM LAGLESARE HVILKEN AFSOMNADE I HERRANOM ANO 1638 DEN 8 DEC MED SIN S K HVSTRO GERTRUD NILSDOTER SOM AFLED 9 DEC HERRANOM 1633.

Av den andra gravhällen som tillhört sonen Lars Jonsson återstår enbart nederdelen. Enligt uppgift skall det ha varit en porträttgravsten. Lars Jonsson föddes på Herrtorp 1608 och fick läsa först i Skara, sedan Uppsala. 1640 efterträdde han sin far som häradshövding i grevskapet och kom hela sitt liv att arbeta för den fjärde och siste greven av Visingsborg, Per Brahe den yngre. Samma år gifte han sig med Anna Larsdotter, dotter till major Håkan Larsson från Lena, som gav honom 5 barn, men avled 1651. Vid detta tillfälle lät Lars beställa gravmonumentet med tanke på att hans egna och den andra hustruns dödsdatum saknas. Lars gifte om sig två år senare med Anna Örnevinge, dotter till grevens hovmästare, vilken var oäkta son till grevens farbror, nämnde Erik. Detta måste likväl ha varit ett socialt avancemang. 1660 fick Lars Jonsson efterträda Julius Kemmerer Lantzenfelt som Per Brahes hauptman på Visingsborg, det vill säga grevens högra hand i driften av grevskapet. Denna position innehade Lars fram till grevens död och den följande reduktionen. Familjen flyttade till Hallebo i Habo socken och senare egendomen Kärr. Sönerna utbildades vid Braheskolan på Visingsö och sedan i Uppsala. Lars Jonsson avled 1688 och hade året dessförinnan adlats Lagerberg. Begravningen ägde rum i Habo kyrka, men stoftet gravsattes i Härlunda där också det nu försvunna huvudbaneret hängdes upp. Sönerna som utbildades vid Uppsala universitet gjorde sina egna karriärer.

Lars Jonssons fragmentariska gravhäll. Foto: författaren.

Lars Jonssons gravhäll har följande inskription:

HER VNDER HVILAS DHEN ÄHRLIGE OCH FÖRSICHTIGE LARS IONSON I HERETORP FORDOM HEREDZHÖFDINGH ÖFVER WYSINGSBORGH GREFSKAP SOM AFSOMNADE I HERRANOM THEN ____ ÅR ____ MED SINE 2 HVSTROR DHE FÖRSTA DYGDERIKA ANNA LARS DOTER SOM AFSOMNADE DEN 12 NOVEMB 1651 OCH DEN ANDRA WELB ANNA GUSTAF ÖRNAWINGES DOTER TIL VLFHVLT HVILKE AFLEDH DEN ____ ÅHR ____

Lars Jonsson, kopia av samtida porträtt. Grenna museer.
Foto: författaren.

Om än fragmentarisk är Lars Jonssons gravhäll den konstnärligt mer högstående av de båda. Enligt uppgift skall det ha varit en porträttgravsten med Lars och hans första maka avbildade i relief. Mittfältet har flankerats av två skildringar av dygder, ankaret som kan skönjas visar att den ena av dessa var "Hoppet". Vidare omgärdas textfältet av den tidiga barockens broskverk och festonger samt små välfriserade änglaansikten, så kallade putti. Stenhuggeriarbetet påminner starkt om några andra arbeten i grevskapet från samma tid, åren kring 1650. Det rör sig i Brahekyrkan på Visingsö om Per Brahes eget gravmonument som färdigställdes 1651 till första maken Kristina Katarina Stenbocks död och tornportalen från 1653. Dessa vet vi höggs av en mästare Börje Eriksson från Bäck i Vists socken i Östergötland, kanske utbildad vid slottsbygget i Vadstena. Bäck löd under Bjärka-Säby som ägdes av en släkting till greven och på det sättet knöts nog den begåvade Börje till grevskapet för en period. Börje bör också vara upphovsman till hauptman Kemmerers porträttgravsten vid Fiskebäcks kapell, också huggen på 1650-talet och den monumentala gravvården över riksjägmästare Karl Olofsson Hård (död 1653) med fru i Norra Fågelås. På fragmentet i Bjärklunda känns de skönlockiga änglarna igen, den karaktäristiska broskornamentiken och de flankerande dygder som även finns på den Hårdska stenen. Eftersom Anna Larsdotter dog 1651 (bara ett år efter Brahes hustru) så måste det för Lars Jonsson ha varit nära till hands att anlita den skicklige mästare Börje som redan var i arbete i Brahekyrkan.

För den som vill läsa mer om Lars Jonsson hänvisas till Ingrid Larssons Haglunds bok om hans brevväxling med Per Brahe "Högvälborne Greve Nädigste Herre" (utgiven 2010).

Brahegraven i Brahekyrkan. Foto: författaren.

Hårdska gravmonumentet i Norra Fågelås kyrka.
Foto: John Kjellgren, Västergötlands museum.

Undertecknad har skrivit om mästare Börje i "Grevars och bönders tempel. En bok om Brahekyrkan på Visingsö" (utgiven 2013).

Robin Gullbrandsson

Bexells herdaminne

S. P. Bexell

År 1835 utkom *Göteborgs Stifts Historia och Herdaminne*. Den är uppdelad på två avdelningar. Utgivare var de båda bröderna Sven Peter och Justus Gabriel Bexell. Den första delen omfattar Domkapitlet och dess Ledamöter. Superintendenten, Biskopar, Domprostar och Lektorer m.fl. Domprosteriets Södra och Norra Kontrakt, Elfsyssels Norra och Södra, Orust och Tjörn samt Wikornes Prosterier. Antal sidor är 326 sidor.

Del 2 omfattar Marks, Kinds, Fjäre, Wiske, Varbergs, Halmstads samt Laholms Prosterier. Antal sidor är 293 sidor.

Biskopen Carl-Fredrik af Wingård skriver i sitt företal beträffande brödernas utarbetande av herdaminnet:

S.P. Bexell hade för detta arbete under loppet af flera år gjort Samlingar, då han 1820 började ordna dem. Dels genom briefväxling med Presterskapet, dels äfwen genom egna flerstädes på stället gjorda anteckningar hade Samlingarna uppgått till en icke obetydlig mängd.

1823 under hans wistande wid Riksdagen, blef dess Broder J. G. Bexell dess medarbetare, och arbetade hemma, utan det den förra i hufwudstadens archiver fortsatte handlingarna.

Enehanda förhållanden fortfor under Riksdags-åren 1828, 1829 och 1830.

Sysselsatt med ordnandet af Preste-Ståndets Archiv, gjorde S. P. Bexell der under Riksdags-åren 1834 och 1835 ytterligare samlingar för Göteborgs Stifts Historia, af hvilka de som nu icke begagnade framledes skola utgifwas.

Ett intressant pastorat att läsa om vad gäller kyrkoherdar är Rommele. Pastoratet sammanfördes för ett antal år sedan med Skara stift.

Ihjälslagen med en "flitsboge"

Den förste som beskrivs är **Laurentius** som levde vid början av reformationen. 1525 blev han dödad av en dräng vid namn Swen Sevoidsson med en "flitsboge". Orsaken var att Swen, enligt dåtida sed, såsom nyförlovad, hade satt sin hatt på altaret jämte prästens! Detta kunde inte Laurentius tåla utan kastade Swens hatt på golvet. Både Swen och hans moder blev upprörda och hon sa till honom "När du får se prästen i afton komma ut, så slå till honom med bogen, hvilket ock skedde och blev strax död."

Om **Asmundus den äldre** finns en anteckning från 1533

att han avled i en smittsam sjukdom som kallades engelska svetten. Pastoratet var under många år utan präst då ingen vågade söka ett ställe som haft en smittsam sjukdom grasserande. En skrivare från (Stora) Mellby pastorat vid namn Petrus läste ur postilla för kyrkfolket. När smittan var över kallade församlingen Petrus till kyrkoherde vilket också domkapitlet godkände.

Gift med "en elak käring"

Petrus tjänst räknas från 1538. Han var med och undertecknade Uppsala mötes beslut 1593. När han blev änking "gifte han sig ånyo med en elak käring Orlof och råkade genom henne i ett tillstånd af oenighet med Församlingen och med sin Son." Han avled efter att varit präst i 56 år.

Far till 24 barn

Hans son **Asmundus Petri** blev kyrkoherde 1594 och hade förut varit hjälppräst i pastoratet. Herdaminnet skriver att han var som sin far en mindre "gagnelig lärare" och var gift 2 gånger. "Hade många husliga sorger, och man har om honom antecknat, att han hade 24 barn, ibland hwilka ett icke obetydligt antal varit oäckta." I hans tid byggdes träkyrkan i Rommeled. Han avled när han hade varit pastor i 32 år och efterträddes av sin måg.

Med den skarafödde kyrkoherden **Gunnarus Benedicti** som tillträdde pastoratet 1627 kommer också ordning och reda. Han var gift med företrädarens dotter Elisabeth och hans tjänstgöringstid utmärktes av en kraftfull verksamhet i det att han avskaffade inrotade missbruk. Han kom också att förbättra den förfallna prästgården. På sin ålderdom fick han en hjälppräst **Jonas Laurentius Forsselius** som kom att gifta sig med hans dotter.

Mågen och sonen fick överta pastoratet

När Gunnarus Benedicti avled 1665 överlämnade han pastoratet till sin son **Benedictus Gunnari Romelius** och sin måg. Sonen blev kyrkoherde och mågen "Compastor öfwer Fors och Åsbräcka". Han fick vänta till 1679 innan han vid Benedictus Gunnari Romelius död fick ta över hela pastoratet. Han avled 1689.

Det kunde ha slutat här men det finns ytterligare ett led i denna släkthistoria. **Johannes Forsselius** hade varit "Compastor" sedan 1684 och kallades vid faderns död till kyrkoherde för pastoratet. Han var fick en svår sjukdom och avled den 19 juli år 1700.

Lärda herdaminnesförfattare

Sven Peter Bexell var född 1775. Han blev militär men övergav denna bana och prästvigdes i Växjö 1801 och blev kyrkoherde i Grimeton och Rolfstorp 1812, prost 1819 och erhöll professors namn 1822. Bexell deltog som riksdagsman vid riksdagarna 1823, 1828, 1834, 1840 och 1844.

Han var en flitig författare och gav bland annat ut åren 1817–1819 "Hallands historia och beskrifning."

Justus Gabriel Bexell var född 1784 och blev magister i Uppsala 1809. Prästvigd 1816 och kyrkoherde i Harplinge 1830. Han blev även prost och teologie dr. Död 1865.

Johnny Hagberg

Suset i katedralen

Skönheten har byggt sin katedral. Rotad i jorden. Sträckt mot himlen. Synlig vida omkring. Ett skönhetens rop till allt och som rör vid djupet av mitt hjärta.

Katedralen slår upp porten till min eviga längtan och mitt inre sökarljus sträcker sig efter detta eviga när jag skjuter den tunga porten åt sidan och kliver in i det dunkla rummets ljus.

Jag söker mitt ursprung som är den hemlighet som lockar och drar och som för mig hit till katedralen.

Någonstans långt inifrån mitt hjärta kallar Någon på mig, nämner mitt namn och leder mig till rummets tystnad och stillhet där dunklet blir till klarhet och ljus. Och med budskapet att jag redan lever i det jag ännu inte har.

Här inne i det vidsträckta rummets stillhet möts jag av ett sus. Knappt hörbart. Inte mätbart. Inte utifrån, utan innifrån rummets rymd och hjärta. Ett outgrundligt pågående sus. Tidlöst, bortom det förklarbara.

De gotiska valven klättrar uppåt. Skuldror som bär det som katedralen tagit emot under sitt tusenåriga liv och som omvandlats till ett viskande sus. Likt en snäcka som samlar in havets brus i sin kropp med dess vindlingar. Och som bara kan avlyssnas om jag blir stilla och lägger öra och hjärta intill.

Detta lågmälda språk är ingen hörselvilla. Det pågår i det fördolda. Likt drömmens universella språk som rör sig i mitt inre, som bryter igenom gränser. Bara nåbart för hjärtats inre öra och öga.

Många före mig har tagit plats i den höga träbänken som omsluter mig. När jag lyfter blicken mot valven där ljuset mjukt rör sig, är det som om jag hör kören av odödliga själar öva en Bachkantat. Alldeles nära, men ljudlöst. Även osynliga ting finns och ljud som ingen hör men uppfattar ändå.

Katedralen väcker min glädje över förmågan att ana det outgrundliga i nuets enkla liv. En musik från något där bortom allt, söker mig och ger mig språk för det utsägliga. Om detta vet jag inget. Bara att det sker och möter mig genom osynliga trådar och genom det sus som finns i allt, närmre än den luft jag andas.

Vem är jag i det svala katedralsrummet, vem talar till mig genom dunkla ord?

Jag gläds över att inte förstå den oceanliknande verklighet jag lever i. Jag nöjer mig med de tecken av aningar och upplevelser som Skaparen sänder i min väg.

Jag uppfattar Guds närvaro här i tystnaden. En tystnad som inte är dånande, utan blir till en smekning av en mild hand. Jag avläser den gudomliga närvaron i det gnistrande dunklet, i varje vrå av rummet. Det som kan uppenbaras i ett kärleksansikte, i trädets skönhet, i en aftonrodnad, i en röst som tar sig igenom alla rädsans skydd.

Katedralen ger mig rymd, ett frihetens rum för mitt sökande, vänskap och ömhet. Ett skydd mot avgrundsdjup ondska, utsatthet och hemlöshet.

Här inne under de höga valven drabbas jag av känslan att resa långt tillbaka i tiden. Indragen i rummets historia, av det lågmälda tilltalet, i en doftblandning av ljus och sandsten och de försiktiga ljuden av den tunga porten som sakta öppnats och stängts av alla människöden i generationers rad. De har passerat porten till katedralens famn och hem. Ett tillflyktsrum i ofärdstider, i den nakna ensamheten och i den isande fruktan.

Jag är nu en i raden av alla dessa som sökt sig hit med min bräcklighet och mitt längtansfulla liv.

Suset är här med sin röst i varje ögonblick. En upplevelse jag inte förstår men som möter mig i det som är i min verklighet. Ett andrum fäst vid ett osynligt ankare. Tröstens och hoppets ankare.

Ingen ansträngning krävs för att låta mig fångas av det som inte kan konsumeras. Där mina vidöppna sinnen införlivas i en högre mening. Tar mig med till en annan plats än ordströmmens och jagandets. Bromsar in mig, att inte hasta vidare. Bara våga överlämna mig i Guds närvaro.

Ljuset i kyrkorummet är i ständig rörelse. På min plats under valven bryts det genom glasfönstrens målningar. Bilderna är orörliga men söker mitt hjärta och fäster sig där. Förvandlas till meddelanden som rör vid mitt liv, blir levande i mig. Öppnar för känslor till det gränsland där hjärtats tro av det största bor. Som att befinna mig vid en grind på glänt till hoppets trädgård med en stilla förvissning att det jag anar bortom grinden är en verklighet. Jag är inte där nu men trädgården rymmer ett nytt liv att skåda. Det som katedralens liv öppnar mitt hjärta för. Även om jag känner mig stå med ryggen mot trädgården, så finns den där ändå, trygg och lysande. Ibland påtagligt närvarande i skönhetens ansikten i mitt nu.

Katedralen står som i en orädd oavlatlig bön i dunklet under gotikens bågar. Likt syrsornas lågmälda men genomträngande samtal med stjärnorna i augustinatten. Deras sång uppfattas endast av lyhörden. När jag lägger örat intill. Nej, pilgrimmernas röster kan inte tiga. Jag hör deras röster i tystnaden. Deras vittnesbörd om den Oändliga lever.

”Vi bygger en katedral.” Skapad av dem som varken känt sig förlora eller vinna något. I varje del av rummet föds ständigt nya toner in i susets komposition. Varje byggsten är tecken på Guds skapande genom människohänder, hjärtan och röster. Sten som fogats till sten under tusen år. Formade till ett mottagande hem för allt mänskligt liv, till valv som sträcker sig mot rymden samtidigt som de letar sig in till varje rum av mitt hjärta.

Musiken och rösterna når mig långt där bortifrån. Från det som var början. De gregorianska tonerna ur det tusenåriga missalet lyfter min längtan och mitt hopp in i Guds händer. Lyfter mig ovan himmelens stjärnor, dit längtans väg inte är lång. Knyter samman min verklighet med det stora mysteriet.

Katedralens tak blir genomsläppligt när de höga sopranrösterna letar sig uppåt mot de höga valven. Får mig att släppa taget om det som begränsar mig till det som endast är begrippligt. Frigör mig till att förundras av det fördolda som lyser i det verkligas enkelhet.

Tryggt att vara nära, öppnar musiken en dörr och vandrar med mig i sökande fram till mysteriets viskande röst.

Katedralen, frihetens öppna rum som touchar det oändliga. I

sinnlighetens förnimmelse öppnar sig valven mot det eviga, mot det Heliga. Det som förstörelse inte rår på. Med aningar av det som är sant, som tar sin form i det som berör på djupet. En förnimmelse av minnet av det grundläggande; Guds närvarande kärlek. Det som Kristusansiktet i katedralens kor utstrålar och berättar om. Som den urgamla liturgin ger form åt.

I mitt inersta rum lever minnena. Arkaiska stråk som är ett med mig, inte glömda och döda, utan nedärvda sedan begynnelsen. Som är levande i mitt hjärta. Gudsavbilden rör vid mig under hela livet. En källa i det inersta som kommer i rörelse genom det gudomliga ursprunget i relation till mitt eget och andras liv. Ett flöde mellan oändliga strömmar av människor som sökt sig till katedralen med sin vanmakt, längtan efter tröst, efter modet att orka leva med misströstan och motsägelser. Allt har fångats upp av valven i tidens eviga varande som bärs fram inför den Heliges Ansikte.

Katedralens viskning når mig; det finns ingen förlorad tid. Livet är en gemenskap mellan dem som lever och dem som en gång levat.

Bygdens skyddshelgon Sankta Appollonia och Sankta Elin har tillsammans med oss vandrat in genom porten till katedralens rum. De färdades runt i bygden med kärleken i sina hjärtan. Delade ut omsorgens gåvor till de fattiga och avsidestagna. Ingav hopp och tro till alla sökande. Deras minneskällor porlar än idag. Förenas med katedralens sus i samma ursprung som mitt, förmedlande samma kärleksskönhets.

Jag kliver in i dunklet men ändå i ljuset, där inget står i vägen. Andas in stillheten och mysteriets helighet.

Katedralen, sårbarhetens rum som genomgått förstörelse näst intill utplåning. Men som tåligt genomlevt det. Gång på gång har den rest sig ur spillror, stoft och aska, för att återigen vara ett rum och ett hem för all min bräcklighet. För att återigen med hoppfullhet sträcka sig in i mitt hjärta och in i det eviga. Ett tecken på Guds återupprättelse av det sårade livet. Den upprättelse som färdas fram mot skönhetens slutliga seger. Där mysteriets bottenlösa djup öppnas och allt levande förvandlas av kärlekens Gud.

Suset under valven tystnar aldrig. Det bor i hoppet, musiken, längtan, orden, bönerna, suckarna, brödsbrytelsen och samhörigheten.

Genom själens tunna minneshud pågår ständigt samtalet genom katedralens ”stilla susning”. Ett lågmålt anrop från Guds avbild inom mig.

Det vidsträckta katedralrummet ger mig känslan av att vara nära ett land utan mörker, färgat av gryningens ljus. Där har stjärnlösa nätter flytt och tomhetens rop tystnat. Ett liv utan saknad och rädsla. Ett kärleksland där inget längre kan brista och dö. Där bortom liv och död finns kärlekens hemort. Det land som glimmar till i våra liv och i våra drömmars djup. I det som är Gudsavbilden i min själ.

Mitt inre är ett katedralrum där Gud vandrar omkring bortom alla jordiska begrepp. Och jag tillber tyst den Outgrundliga.

”I begynnelsen fanns Ordet och Ordet fanns hos Gud och Ordet var Gud. Och livet var människornas ljus. Och ljuset lyser i mörkret och mörkret har inte övervunnit det”

Erland Svenungsson

Gravmonumentet i Stora Lundbys klockstapel

Innan pusslandet påbörjats. Här syns de större delarna, precis fram-plockade ur klockstapeln. Alla mindre delar placerades på en vagn vid sidan av. Konservator Linda Denlert antecknar.

Det är vinter och lite snö på marken. Jag är i Stora Lundbys kyrka i Lerums kommun och håller på med inventeringen av de kyrkliga inventarierna. Pastoratet har beställt nya inventarieförteckningar och jag stämmer av mot de tidigare förteckningarna så att jag inte missar några inventarier. Jag läser "Epitafium av marmor och sandsten, 1654, skadade delar i två ekkistor". Var kan det finnas? Några delar finns inne i kyrkan, men alla delar som förvarades i kistan, var är de? Kistan har jag nämligen inte hittat.

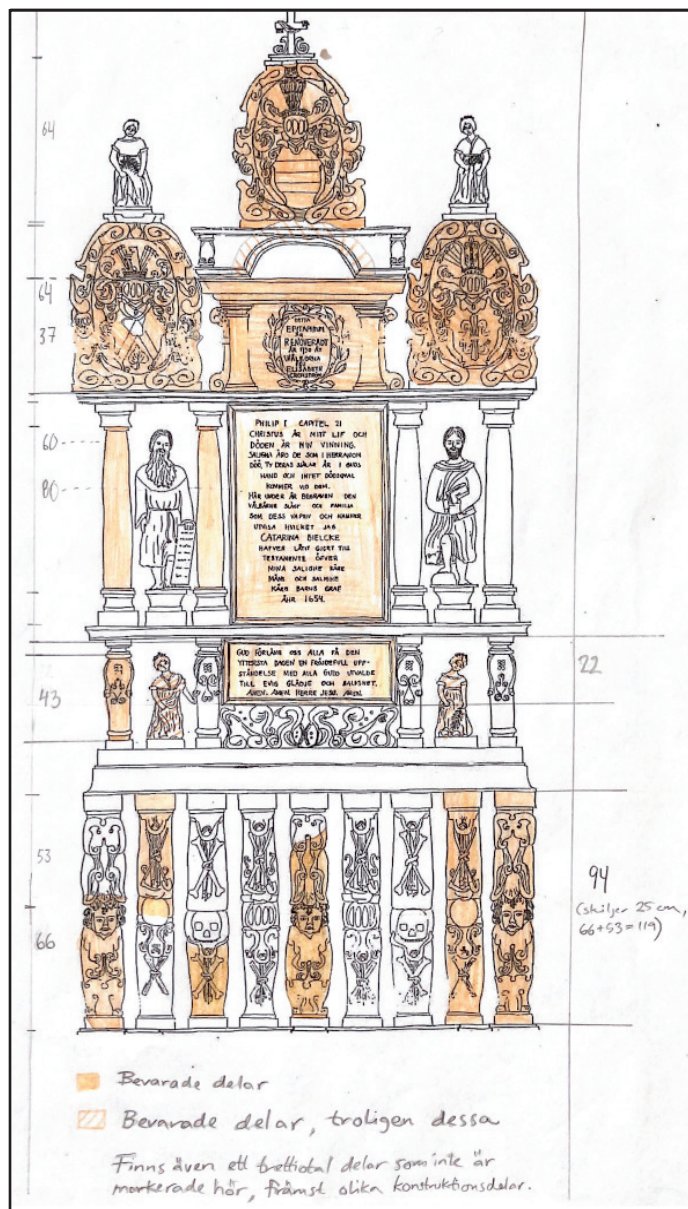
Jag tar en sväng till klockstapeln, där brukar det ofta förvaras inventarier som inte längre är i bruk. Alldeles riktigt, jag hittar en del av altarringen. Sen ser jag en träkonstruktion som det ligger en fint huggen sten på, och under konstruktionen ligger fler vackra stenar! Det måste vara delar av epitafiet. Jag konstaterar att det är för mörkt, för sent och för många delar för att hinna med att inventera. Troligen blir det någon annan vid en annan tid som får undersöka vad som finns där under. Jag tar hjälpligt en bild in under träkonstruktionen.

Om jag har hittat det jag tror så är det Catharina Bielkes gravmonument över sina två män och sju barn, eller Carin Bielke som hon kallas för i inventarieförteckningen från 1976. Jag tolkar det som att Carin är hennes smeknamn. I andra källor kallas hon oftast för Catharina. I den nya inventarieförteckningen kallar jag henne Catharina Carin Bielke. Jag får ofta återkomma till henne när jag registrerar hur inventariet har kommit till kyrkan. Hon verkar haft både gott om pengar och varit givmild. I en av mina källor står det att "hon var en märklig kvinna, känd särskilt för sin stora givmildhet".

På Öjared säteris webbplats hittar jag följande information. "Carin Bielke (1599 – 1695) var dotter till riksrådet Clas Bielke och 1623 gifte hon in sig i släkten Ulfsparré och flyttade till Öjared, som hon fått i morgongåva. Efter att såväl hennes make som deras 7 barn avlidit sydde hon sin timglasformade bonad Sorgekalk, en kort berättelse om hennes öde som blev populär och trycktes i flera upplagor på 1700- och 1800-talen. Carin ägnade också mycket tid och pengar åt att hjälpa sina släktingar och gårdens folk. Hon startade även undervisning för de anställdas barn. Vid 63 års ålder gifte sig Carin med Harald Stake som var guvernör på Bohus fästning. Carin överlevde även Stake, och efter hans död levde hon i ytterligare arton år innan hon själv gick bort." Begravningsceremonin arrangerades i Domkyrkan i Göteborg med en "stor process" och hennes kvarlevor jordades sedan i Stora Lundby, Gråbo.

Hon dog 41 år efter att hon låtit resa gravmonumentet i Stora Lundby kyrka.

Det är en ljummen och blåsig dag i maj. Jag och min kollega Linda Denlert är äntligen på väg för att undersöka vad det var jag såg under träkonstruktionen i klockstapeln. Gravmonumentet behöver flyttas då klockstapeln snart ska restaureras. Det är en ovanlig arbetsuppgift för oss och vi har båda sett fram emot den här arbetsdagen ett tag.

Så här kan gravmonumentet ha sett ut. Teckning av Karin Lindblad/Fredriksson. Med markerade bevarade delar och mått av artikelförfattaren.

Josefine Sjögren och Joakim Sjögren som arbetar i pastoratet har redan förberett och när vi kommer dit börjar de direkt att bända bort träkonstruktionen. Det är många fler delar än vad jag trodde. Stora och jättetunga! I Stora Lundby är man inte rädd för att ta i. Kyrkoherden Magnus Eriksson kommer med och bär. Det tar hela dagen att bära, mäta, fota, rengöra och packa om. Delarna läggs på liggunderlag som vi klipper till och lägger i botten på lådor med lock. Det är stark vind denna dag och ibland får vi springa efter de tillklippta delarna som flyger långt över kyrkogården. Jag tänker att jag borde

försöka mig på en skiss av det här monumentet nu när det ungefär går att gissa hur det har sett ut.

Det är slutet på maj och jag är på jobbet. Då får jag ett mejl från kyrkoherden som gör att jag hoppar till: ”Hej Sara! Hitade några kul papper till dig/ Magnus.” Bifogat finns en teckning över monumentet! Teckningen gjordes 1988 inför hembygdsföreningens kyrkoutställning av Karin Lindblad/Fredriksson. Gissningsvis har delarna förvarats i klockstapeln sedan kyrkoutställningen i slutet av 1980-talet. Teckningen är gjord efter de delar som fanns förvarade i kistor samt även annan forskning och anses vara ett kvalificerat antagande av hur monumentet såg ut. Det visar sig att teckningen och våra idéer på hur det kan ha sett ut stämmer ganska väl överens.

Det är slutet på juli. Jag håller på att avsluta både registreringen av gravmonumentet och den här artikeln. Det har varit meningsfullt att inventera och dokumentera monumentet som Catharina Bielke en gång har lagt stor kraft på. Det är svårt att ta in hur det kan vara att förlora två män och sju barn. Jag tolkar monumentet som en manifestation av sorg och en stark önskan att minnet av dessa människor ska få leva vidare. Det känns viktigt att respektera. Jag har funderat på den Sorgekalk som hon sydde. Församlingen har en tryckt kopia på papper, men var finns originalet? Någon som vet?

Sara Strindevall Språng

Källor:

C.M. Bergstrand & B Andersson, Ur tre socknars krönika (1967), Inventarieförteckning (1958–1976) och (1976–2000), dokument nr D1171 i Stora Lundbys hembygdsförenings samling, artikel i Lerums Tidning av Tobias Kjellberg (2023-05-24), www.oijared.se (2023-07-20), www.myheritage.se (2023-07-24)

Fakta:

Gravmonumentet uppfört i koret i den tidigare kyrkan i Stora Lundbys kyrka år 1654. Utfört av sten- och bildhuggaren Johann Wendell Stamm (död 1670) på beställning av Catharina Carin Bielke.

Återuppfört och kompletterat i den nuvarande kyrkan i Stora Lundby 1728–1730 av bildhuggare Johan Joakim Beckman (1697-1787) och bekostat av Elisabeth Cronström på Öijareds säteri (1688-1771)

Till minne av

Hovstallmästaren och löjtnanten Knut Ulfsparre (1580-1642)

Majoren Carl Lillie af Aspenäs (1608 -1653)

Sju barn, alla gick bort i unga år, tre av dem i ”späd ålder”.
Maria, död 1625

Elisabeth, död 1634

Johan (Göran), död 1647

Anna, död 1647.

Begravda i Teda kyrka i Uppland, där ett epitafium uppförts över dem, sannolikt av Johann Wendell Stamm.

Elsa

Claes

Catarina

Dessa tre är troligen begravda i Stora Lundby. Har inte funnit mellan vilka år de levde. En källa anger att det fanns ett åttonde barn som hette Anna.

Påvligt bokband

Numera är det på bokmarknaden svårt att uppbringa påvliga bokband. Dessa har ett affektionsvärde och det är många som är intresserade när de någon gång saluförs.

Vid senaste bokauktionen på Stockholms Auktionsverk lyckades jag ropa in ett vackert band som tillhört påven Paulus V. Han var född 1552, avled 1621 och var under åren 1605-1621 påve. Han är utan tvekan en av de viktigaste påvarna. Här följer lite vad som står om honom på olika ställen.

Camillo Borghese – påven Paulus V

Camillo Borghese föddes i Rom och tillhörde ätten Borghese. Han fick en omsorgsfull utbildning i juridik och kom att bli en driven kanonist. Han steg snabbt i den kyrkliga hierarkin och 1596 blev han kardinalspräst. Han höll sig undan alla partistrider i Rom och ägnade sig i stället åt juridiken. När påve Leo XI avled kom han att efterträda denne som Paulus V.

Hans färdigheter inom juridiken gjorde sig gällande i allt han företog sig och allt han skrev. Han kändes inte vid några kompromisser, och styrde kyrkan, inte med diplomati eller förhandlingar, utan genom edikt. Varje ord som hans företrädare hade yttrat betraktade han som ocränkbar rätt. Detta fick honom att ibland verka oresonlig.

Det första han gjorde som påve var att skicka hem alla prelater, och till och med kardinaler, som av en eller annan orsak befann sig i Rom.

Snart hamnade han i strid med olika städer i Italien om den kyrkliga jurisdiktionsrätten och om relationen mellan kyrka och stat. Hårdast stod striden med republiken

Venedig, vilken vägrade att särbehandla kyrkans män och dömde dem efter den civila rätten. Det antogs två lagar som retade upp kurian och ställde prästerskapet under republikens rättsordning. Paulus krävde att lagarna skulle återkallas, och krävde att två präster som dömts i en civil domstol skulle släppas för att istället dömas i en kyrklig domstol.

Exkommunicerade de styrande i Venedig

Saken utvecklades till en generell diskussion om förhållandet mellan kyrka och stat, som fick betydelse för hela Europa. Den 17 april 1600 dömde påven Venedigs doge (högste styrande), senat och regering till kollektiv exkommunikation, och strax därefter lade han staden under interdikt. Därmed tvingades prästerna att välja sida, antingen för påven eller republiken. Jesuiterna, teatinerna och kapucinerna fördrevs omedelbart från Venedig, men bortsett från dessa tog alla präster parti för republiken och fortsatte som präster, trots interdikten.

Schismen varade i ungefär ett år, och freden uppnåddes genom ingripande från Frankrike och Spanien. Venedig vägrade att helt dra tillbaka lagarna, men lovade med luddiga ord att bara ta dem i bruk under vissa omständigheter. Påven tvingades acceptera detta vaga löfte, och han återkallade interdikten den 22 mars 1607.

Försökte påverka Jakob I

Påven bevakade kyrkans intressen i alla länder. Den 9 juli 1606 skrev han ett vänligt brev till Jakob I av England för att

gratulera till hans tronbestigning, och bad honom samtidigt att se till att katolikerna i landet inte drabbades av de brott några få av dem hade begått. Han erbjöd sig att förmana katolikerna i England att vara lojala mot den nye kungen så länge som det inte stod i vägen för Guds ära och deras heder. Men innan påven hunnit sända denna förmaning hade kung Jakobs trohetsed gjort det omöjligt för katolikerna att vara lojala. Trohetseden fördömdes högtidligt i två beslut, 22 september 1606 och 23 augusti 1607. Fördömmelsen ledde till strid mellan ärkepräst George Blackwell och katolikerna, som var trogna påven.

Under Pauls pontifikat blev Peterskyrkan klar, efter många århundradens byggande. Han utökade Vatikanbibliotekets bokbestånd och var mycket intresserad av konst. Han är begravd i Capella Borghese i basilikan Santa Maria Maggiore.

Bokbandet

Boken som en gång tillhört Paul V beskrivs enligt följande:

GRAFFIIS, JACOBUS, DE. Practica quinque casuum Summo Pontifici reservatorum juxta decretum Clementis Octavi. Neapel, J. Pelusio & Hector Soldanelli, 1609. 4to (214 x 155 mm.). (46) ll, 733, (1) s.

Titel i rött och svart med graverat porträtt av Jungfru Maria.

Samtida pergamentband, ryggar förgyllda, pärmar rikt förgyllda och med stora påvliga vapen (Paul V. av ätten Borghese enligt en gammal inskrift), förgyllda kanter, endast smärre slitage. Två exlibris på inre omslag och främre inre pärm.

Påven Paul V. Borghese (påven 1605-1621) är känd för att ha fördömt Kopernikus och Galileis teorier.

Boken behandlar fall där endast påven kan ge syndernas förlåtelse enligt dekret av Clemens VIII. Mycket sällsynt.

Jazz och religion

Det här kan beskrivas som en jazzig resa från omkring slutet av 1800-talet fram till nutid. Inte så enkelt då New Orleansjazzen är improviserad och inga noter finns då musikerna ofta inte kunde läsa. Kan någon tänka sig ett New Orleansband ha notställ framför sig? Om två experter på denna musik möts kanske det uppstår flera olika åsikter eftersom jazzlitteraturen ibland har olika versioner. Den klassiska musiken med sina etablerade och välkända kompositörer är så mycket enklare.

Ett bra exempel är den odödliga kornettisten Buddy Bolden (1877-1931). Han var ett geni och var långt före sin tid, framhöll Louis Armstrong, i en av sina skrifter.

Bolden gick ofta till olika kyrkor, kanske inte av religiösa skäl, utan för att lyssna på psalmer och gospel som han sedan jazzade upp och satte titel på. Inte så populärt bland pastorer och församlingsmedlemmar i kyrkorna. Andra musiker tog upp låtarna som blev populära och allmänt kända i stora delar av Mississippideltat och då framförallt i New Orleans, jazzens egen huvudstad. Cirka 20-25 år senare började låtarna spelas in på skiva och Buddy Bolden fick ofta äran medan de ursprungliga psalm- och gospelskaparna, från kanske mitten av 1800-talet, förblev okända.

En annan viktig grund var de afrikanska slavarnas arbets-sånger med rytmer från sina forna hemländer, ofta som blues, för att lättare stå ut med den förnedrande tillvaron då de slet och for illa ute på bomullsfälten.

Till detta kom marscher, ragtime, karibiska rytmer, nämnda psalmer och blues, samt cabaret och varietésånger från Europa, med en liten nypa klassisk musik. Denna musikaliska mix med tonvikt på melodin är som nämnts improviserad med just svängiga rytmer, avancerade harmonier, som ger en konstnärlig frihet för musikerna, ofta med en vokalist.

Jazz stavades fram till 1920-talet med två ss, istället för med två zz. De allra första jazztonerna stod faktiskt JS Bach för i början av 1700-talet i sviten *Badinerie*, märkligt nog cirka 200 år innan jazzen skapades.

Musik skapar känslor

Musik skapar som vi alla vet positiva och harmoniska känslor, som till exempel för bibelns David då han spelade harpa för

kung Saul, så denne fick lindring från det han hemsöktes av. Eller Lina Sandells välkända *Blott en dag*, som med sin trygga text och vackra melodi, inte minst i jazzton, kan ge själslig.

New Orleansjazz består till cirka 50 procent av sakrala texter, och nästan 100 procent av sakrala texter som spelas i våra kyrkor, med endast några enstaka uppjazzade slaggers i repertoaren. Därför både ologiskt och märkligt med syndabläggelse på denna musikform. Förklaringen är förmodligen att New Orleans omkring 1900 var en smältdegel av människor där de flesta var färgade. Fattigdom och utsatthet gjorde att prostitutionen var utbredd, det gällde att överleva, samt missbruket av alkohol och droger med könssjukdomar i släp-tåg. Den ökända stadsdelen Storeville var fylld av krogar och bordeller och stängdes därför 1917 av amerikanska flottan på grund av inte minst just könssjukdomarna. Det osunda livet har därmed färgat av sig på jazzen, men dess utövare var ju inte ensamma om detta liv utan de hade ju sällskap av inte minst flottans personal.

Stan var fylld av musiker som skulle försörja sig, vilket de gjorde genom att spela på bröllop, barndop, likvaker, begravningar och de populära paraderna med de spelglada brassbanden. En viktig uppgift var marschen till kyrkogården vid begravningar med musik i moll men med gladjazz under marschen tillbaka efter jordfästningen. Den döde hade ju kommit till himlen, därav de glada tonerna.

Trots alla dessa i högsta grad hedervärda spelningar lade sig synden som ett svart täcke över jazzen de närmaste cirka 60 åren, innan Duke Ellington på allvar slog igenom med den kristna jazzen.

Bland dem jag är särskilt kritisk mot är dåtida präster, pastorer och kantorer, som då inte släppte in jazzen i respektive kyrkor. Musikerförbundets ordförande Hjalmar Maissner skrev 1921 bland annat att jazzen är en hemsk infektionssjukdom som vi måste stoppa vid våra gränser.

Till och med Lina Sandell, en av våra främsta psalmdiktare kritiserades av arga präster men då för att skriva alltför feministiskt.

Vår egen världsartist Alice Babs, som jag för övrigt intervjuaat fyra gånger, drabbades av bannstrålen då hon under 1940-talet slog igenom med *Swingit* magistern, då anklagad

för att vara ungdomens fördärvare av några skrivande kritiker.

En intressant dialog var mellan pastor Gösta Rosén som 1952 skrev i boken *Kriget om den moderna dansen* och jazzskribenten och teologie studeranden Ove Hahn, som svarade i *Jazz, kyrka och ungdom*. Rosén skrev att jazz lockar till dans och därefter till otukt. För att använda pastorns logik och bevisföring är sängar syndiga för där kan ju otukt bedrivas, replikerade Ove Hahn.

Vid 1930-talets början tog den dansvänliga swingen över som den populäraste musiken med storheter som Glenn Miller och Benny Goodman. Den sistnämnde var först med att ha färgade musiker i orkestern. Tio år senare höll New Orleans-jazzen på att försvinna men räddades av trumpetaren Bunk Johnson och klarinettisten George Lewis, som varit med och spelat från början och behärskade själva ursprungsjazzen. Eldsjälar fixade löständer till den förstnämnde medan den sistnämnde letades upp i någon hamn där han arbetade. Därmed var revivalperioden inledd med den sakrala jazz som idag spelas i våra kyrkor.

Befrielsen

Äntligen blåste nya vindar med befrielsen från syndastämpeln 1965 då Duke Ellington hade premiär på *Sacred concert* i Cathedral of Saint the Divine i New York inför 10 000 hänfödda åhörare. En premiär som väckte stor uppmärksamhet i hela USA.

Ellington plöjde därmed nya färar med olika färgklanger och sprängde därmed nya musikaliska gränser, en kristen tidlös musik som lockade till fullsatta katedraler världen över fram till hans död 1974. Det är tre körkompositioner som heter Första, Andra och Tredje kompositionen.

I mitten av 1990-talet skrev jag i NLT en serie jazzartiklar om de stora giganterna inom denna musikform och då bland andra Ellington.

Inför artikeln om Ellington ringde jag upp Alice Babs, och vi pratade faktiskt i en och en halv timma, första hälften i intervjuform andra hälften vardagligt småprat. Kyrkvärds-skap till exempel. Hon berättade bland annat om Ellingtons begravning som ägde rum i ovan nämnda katedral återigen inför 10 000 gäster då hela orkestern var samlad. Vi skulle medverkat men vi kunde inte, vi orkade bara inte, betonade hon känslofullt.

Jag har bevakat två *Sacred concerts* den sista i Nicolaikyrkan i Lidköping med professor Johannes Landgren som dirigent, sångsolisten Margareta Bengtsson och två körer från Lidköping respektive Skövde. Jag kommer ihåg att jag skrev i ingressen att det var en musikalisk predikan.

Svensk folkmusik i jazzton

En av våra främsta kompositörer och pianister var Jan Johansson som, det kan inte nog framhållas som betytt mycket för andra musiker och då inte minst för unga välutbildade musiker som influerats av hans musik. Han omkom dock tragiskt nog i en trafikolycka 1968 endast 38 år gammal.

Under 1960-talet var The Beatles på gång för att sedan bli riktigt stora, storbandsjazzen på tillbakagång, vilket gjorde Jan Johansson bekymrad, med ont om arbete för musikerna.

Jan Johansson gick till ett bibliotek och lånade hem 24 böcker med gammal svensk folkmusik och där fann han bland annat *Visa från Utanmyra*. Den tonsatte han på sitt speciella sätt som resulterade i skivan *Jazz på svenska*. Med andra ord svensk folkmusik i härlig jazzton.

Matz Nilsson

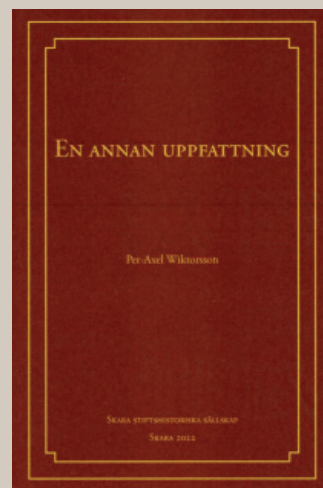
Nye ledamoten i Svenska Akademien – ny medlem i Skara stiftshistoriska sällskap

David Håkansson invaldes i maj 2023 som ny ledamot av Svenska Akademien på stol nummer 3. Han är lingvist och disputerade 2008 vid Lunds universitet med en avhandling om subjektslösa satser i fornsvenskan. Under åren 2018 och 2022 var han professor i nordiska språk vid Uppsala universitet, och är sedan 2022 professor i svenska språket vid samma lärosäte.

Skara stiftshistoriska sällskap kan nu räkna in tre ledamöter i Svenska Akademien som medlemmar i sällskapet; David Håkansson, Bo Ralph och ständige sekreteraren Mats Malm.

En annan uppfattning

Hyllningsskrift till Per-Axel Wiktorsson på 85-årsdagen 2022. Förord av Dick Harrison. OBS! Begränsad upplaga. Pris 200:- Beställes genom sällskapet.

Välkommen som medlem!

Det här får du som medlem:
Medlemsblad 4 gånger per år
Inbjudningar till boksläpp
Inbjudan till årsmöte och föredrag
Information och recensioner av böckerna i

NYA MEDLEMMAR

Johanna Modig, Skövde
Gill Kristina Jonsson Falk, Göteborg
Göran Elfors, Vadstena
Jan Lombach, Saltsjöbaden
Peter Mourath, Ösmo
Anna-Lena Nyberg, Mora
Bertil Strömberg, Lindome

MEDLEMSINFORMATION

Årsavgiften är 100 kr.
För ständigt medlemskap 750 kr.
Bankgiro: 5812-8166
Swishnummer: 123 303 59 46
BIC=SWEDSESS
IBAN: SE45 8000 0828 9102 4883 5274
Anmäl ändrad adress eller titel till register-
ansvarig Ulla Falk, Hattmakaregatan 10,
532 33 Skara, munkgarden@telia.com

Insamling till barock- orgeln i Varnhem 2022-2024

SWISH

Skara pastorat: 123 375 55
43 (märk: "Orgel Varnhem").

BANKGIRO

Skara pastorat: 460-5465
(märk "Orgel Varnhem")

Hitta din nästa bok i webbshoppen

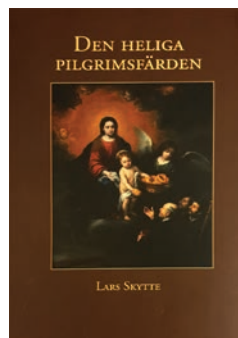
skarastiftshistoriska.nu/butik

Monumenta Sveo-Gothorum

Västgotadeln.
Johan Peringskiöld.

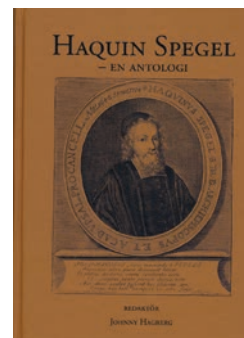
Ord pris 200,-. **NU 150,-**

Den heliga pilgrimsfärden

Översättning: Johnny
Strand

Ord.pris 100,-. **NU 75,-**

Haquin Spegel

Red. Johnny Hagberg
Antologi.

Ord pris 200,-. **NU 150,-**

Ord.pris 700,-

Reformations- paketet

Een kort onderwijsning, ord 100,-
Enchiridion, ord 100,-
Sveno Jacobi, ord 100,-
Vägen till bekännelsen, ord 100,-
Then svenska psalmboken, ord 100,-
Några Wijisor om Antichristum, ord 100,-
Katolikernas lilla katekes, ord 100,-
Läs mer om böckerna i webbshoppen.

Priserna gäller fram till 30 november 2023 eller så länge lagret räcker.
Stiftshistoriska sällskapets böcker kan också beställas direkt genom ordf Johnny Hagberg, se nedan.

SKARA STIFTSHISTORISKA SÄLLSKAP

STYRELSE

Ordf. Johnny Hagberg, Skara
Telefon: 070-550 00 98. E-post: jonnyhagberg52@gmail.com

Vice ordf. Lena Maria Olsson Floberg, Vänga
Sekr. Robin Gullbrandsson, Trevattna
Kassaförvaltare Gunnar Wilsson, Skara
Markus Hagberg, Skara
Fredrik Häggglund, Borås,
Åke Larsson Söne
Helena Långström Schön, Skara
Karin Nelsson, Lovene